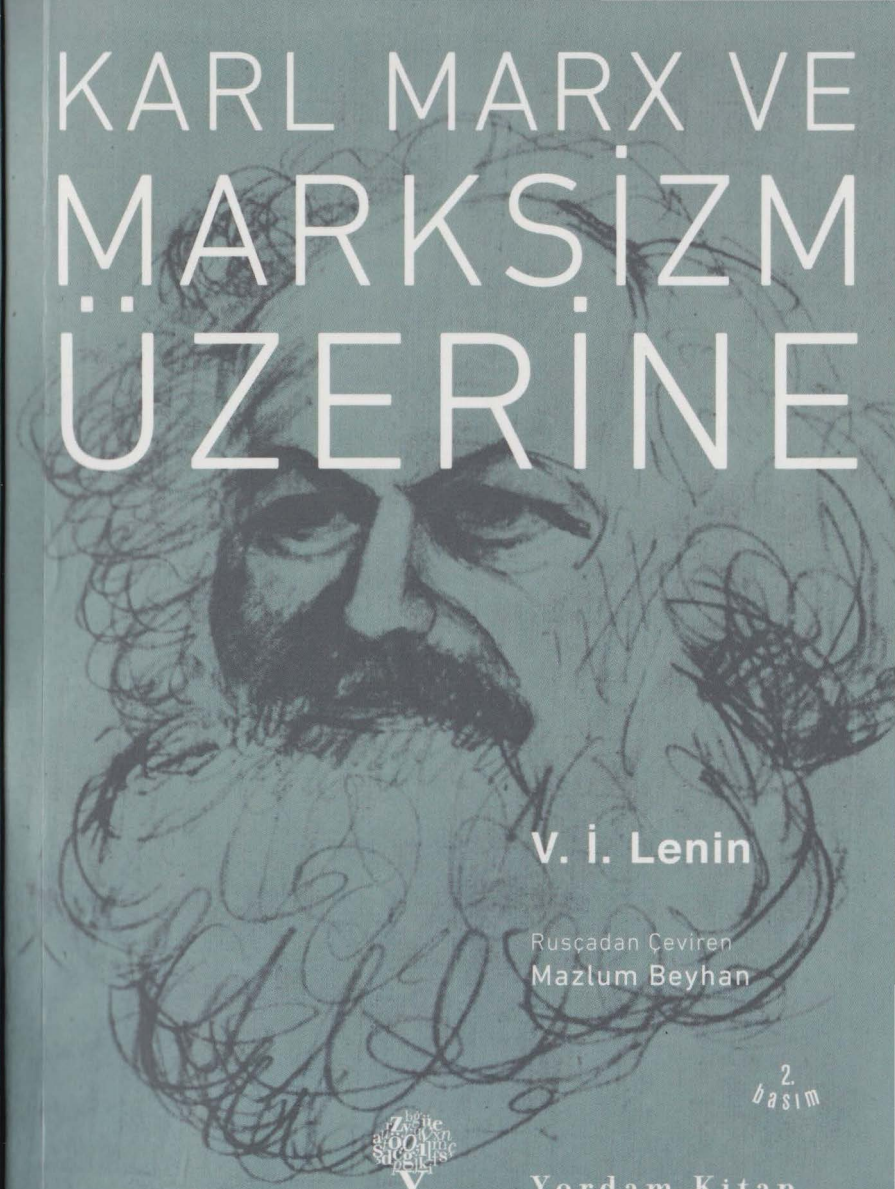
KARL MARX VE MARKSİZM ÜZERİNE

V. İ. Lenin

Rusçadan Çeviren
Mazlum Beyhan

2. basım

Yordam Kitap

V. İ. LENİN • KARL MARX VE MARKSİZM ÜZERİNE

Bu kitapçıkta Lenin'in birbirini bütünleyen iki makalesi bir araya getirilmiştir:

Daha sonra kitapçık olarak da yayınlanan "*Karl Marx* (Marx'ın Kısa Yaşamöyküsü ve Marksizm Açıklaması)" başlıklı ilk makale, Haziran-Kasım 1914'te yazılmış, 1915 yılında *Granat Ansiklopedik Sözlük*'ün 7. basımının 28. cildinde "V. İlyin" imzasıyla ve kısaltılarak yayınlanmıştır. Önsöz, "N. Lenin" imzasıyla, *Karl Marx* broşüründe 1918'de yayınlanmıştır (Moskova, "Priboy" yayınevi).

Türkçe çeviri için "**Владимир Ильич Ульянов-Ленин. Полное собрание сочинений в 55 томах** (5-е издание, дополненное = Vladimir İlyiç Ulyanov-Lenin, 55 Ciltte Toplu Yapıtlar (Genişletilmiş 5. basım), c. 26, s. 43-93 esas alınmıştır. (İzdatel'stvo Politicheskoy Literaturı, Moskva, 1965-75).

"Marksizmin Üç Kaynağı ve Üç Bileşeni" («**Три источника и три составных части марксизма**») başlığını taşıyan ikinci makale ise 1913 yılında *Aydınlık* dergisinin 3. sayısında "V. İ." imzasıyla yayınlanmıştır.

Yordam Kitap: 192 • **Karl Marx ve Marksizm Üzerine** • V. İ. Lenin
ISBN 978-605-4836-42-0 • *Çeviri:* Mazlum Beyhan
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner
Birinci Basım: Ağustos 2013 • *İkinci Basım:* Aralık 2014
© Mazlum Beyhan, 2013; © Yordam Kitap, 2013

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **Faks:** 0212 528 19 09
W: www. yordamkitap. com • **E:** info@yordamkitap. com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap

Baskı: Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Tic.Ltd.Şti. (Sertifika No: 12028)
İ.O.S.B. Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No:38-40-42-44
Başakşehir - İstanbul
TEL: 0212 5650122 - 0212 5650255

KARL MARX VE MARKSİZM ÜZERİNE

V. İ. LENİN

Rusçadan Çeviren
Mazlum Beyhan

KARL MARX VE MARKSİZM ÜZERİNE

İÇİNDEKİLER

KARL MARX
(Marx'ın Kısa Yaşamöyküsü ve Marksizm Açıklaması) 9
ÖNSÖZ 13
MARX'IN ÖĞRETİSİ 23
Felsefi Materyalizm 23
Diyalektik 27
Materyalist Tarih Anlayışı 30
Sınıf Savaşı 34
MARX'IN EKONOMİK ÖĞRETİSİ 38
Değer 38
Artık Değer 41
SOSYALİZM 57
PROLETARYANIN SINIF SAVAŞI TAKTİĞİ 63
KAYNAKÇA 72

MARKSİZMİN ÜÇ KAYNAĞI VE ÜÇ BİLEŞENİ .. 85

KARL MARX

(MARX'IN KISA YAŞAMÖYKÜSÜ VE MARKSİZM AÇIKLAMASI)

[Rusça Baskı Editörünün Notu]

Lenin, "*Karl Marx (Kısa Yaşamöyküsü ve Marksizm Açıklaması)*" başlıklı makalesini Rusya'da *Granat Ansiklopedik Sözlük*'ün en popüler olduğu dönemde yazmıştır. Bu yazının ayrı bir kitapçık olarak yayınlanması dolayısıyla yazdığı önsözde ise, yazının yazılış tarihini (kaynağına bakmadan, ezberden) 1913 olarak göstermiştir. Gerçekteyse bu yazı üzerinde çalışmaya 1914 ilkbaharında Poronin'de (Galiçya) başlamıştır. Hem Parti'nin yönetim işleri, hem de *Pravda* gazetesi bütün zamanını aldığı için Lenin, Marx üzerine yazdığı makaleye ara vermek zorunda kalmış ve 8 (21) Temmuz 1914 tarihinde Granat Yayınevi yayın kuruluna bir mektup yazarak, daha önce öngöremediği olağanüstü birtakım gelişmeler nedeniyle Marx üzerine yazmakta olduğu makaleyi daha başındayken yarım bırakmak zorunda kaldığı için çok üzgün olduğunu, kaç kez çalışmasına yeniden dönmek istediyse de bunu bir türlü başaramadığını, böylece bu çalışmayı sonbahara kadar bitirmesinin mümkün görünmediğini, neden olduğu bu durumdan dolayı yayın kurulundan özür dilediğini ve böylesine yararlı bir kitap için bir başka Marksist yazarın bulunarak güze kadar bu işin tamamlanacağına duyduğu umudu belirtmiştir (*Yapıtlar*, 4. baskı. c. 35, s. 114).

Granat Yayınevi yayın kurulu 12 (25) Haziran'da Lenin'e yanıt verdi: "Marx ve Marksizm üzerine makale yazmayı reddettiğiniz anlamı taşıyan bugünkü mektubunuz bizi çok şaşırttı ve zor durumda bıraktı... Hem Rusya'dan, hem başka ülkelerden pek çok ismi gözden geçirdiysek de bu işi yapabilecek bir yazar bulamadık. Sizden çok rica ediyoruz: Lütfen yazın bu makaleyi. Bu makaleyi yazmayı kabul etmenizde belirleyici olduğunu bildiğimiz demokratik okur kitlemizin düşüncelerinde hiçbir değişiklik yoktur ve sizden verdiğiniz sözü yerine getirmenizi beklemektedirler. Yazının teslim süresini ötelemek şeklinde bir kolaylık da gösterebiliriz

size. Sizden çok, ama çok rica ediyoruz: Bizimle aynı görüşleri paylaşarak değerli ve gerekli bir yazı olarak gördüğünüz bu makaleyi lütfen yazıp bitirin."

Lenin yazı üzerinde çalışmayı sürdürmeyi kabul ettiyse de, kısa bir süre sonra savaş patladı ve kendisi Avusturya hükümetince tutuklandı. Ancak Eylül'de Bern'e dönebilen Lenin yeniden makale üzerinde çalışmaya başladı ve Kasım'ın ilk yarısında yazıyı bitirdi. Granat Yayınevi yayın kuruluna gönderdiği 4 (17) Kasım tarihli mektupta şunları yazıyordu: "Sözlüğünüz için sipariş ettiğiniz Marx ve Marksizm üzerine yazımı bugün size postaladım. Bu denli zor bir görevi 75 bin vuruşla sınırlandırılmış bir çerçeve içine sıkıştırmayı ne kadar başarabildim, bilmiyorum."

"Karl Marx" makalesi, kırpılmış olarak 1915 yılında *Ansiklopedik Sözlük*'ün 7. baskısında V. İlyin imzasıyla yayınlandı. Yayın kurulu, sansür nedeniyle "Sosyalizm" ve "Proletaryanın Sınıf Savaşı Taktiği" başlıklı iki bölümünü yayınlamadığı yazının, kimi yerlerinde de değişiklikler yaptı. Yazının sonunda ek şeklinde "Marksizm Kaynakçası"na yer verildi.

Makale, *Granat Ansiklopedik Sözlük*'te yayınlanan şekliyle, 1918 yılında "Priboy" yayınevi tarafından ayrı bir broşür olarak yayınlandı, ancak yazının sonuna "Marksizm Kaynakçası" konmadı. Bu baskı için Lenin bir de önsöz yazdı.

Makale eksiksiz şekliyle ilk kez SBKP MK Lenin Enstitüsü'nce 1925 yılında yayınlanan Lenin'in *Marx, Engels, Marksizm* başlıklı yazılar toplamında yer aldı.

ÖNSÖZ

Şu anda ayrı bir kitapçık halinde yayımlanan bu yazıyı hatırlayabildiğim kadarıyla 1913 yılında, *Granat Ansiklopedik Sözlük* için kaleme almıştım. Yazının sonunda Marx üzerine, çoğu yabancı, ayrıntılı bir kaynakça da yer alıyordu. Bu baskıya söz konusu kaynakça konulmadı. *Granat Ansiklopedik Sözlük*'ün yayın kurulu, daha sonra, sanırım sansür koşullarını göz önünde bulundurarak, Marx üzerine makalemden, Marx'ın devrimci taktiklerine ilişkin açıklamalarımın yer aldığı son bölümü çıkardı. Şu anda ne yazık ki atılan bu bölümü buraya koyabilme şansından yoksunum, çünkü söz konusu bölümün müsveddesi, Krakow ya da İsviçre'deki kâğıtlarımın arasında kaldı. Tek hatırladığım, bu son bölümde, Marx'ın Engels'e yazdığı 16.IV.1856 tarihli mektubu örnek verdiğimdir. Şöyle diyordu Marx bu mektubunda: "Almanya'da her şey, ikinci bir köylü savaşının proleter devrime arka çıkabilmesine bağlı. Olsa, ne harika olurdu!"[1] Hepten burjuvazinin saflarına geçmeden önce, sosyalizme ihanet çizgisine kadar alçalmış bulunan bizim Menşeviklerin 1905'ten bu yana anlamadıkları şey, işte bu.

L. Lenin

Moskova, 14.V.1918

1 K. Marx ve F. Engels. *Seçme Mektuplar*, 1953, s. 86.

Karl Marx 5 Mayıs 1818'de Prusya topraklarında kalan Ren bölgesinde, Trier'de doğdu. Babası avukat ve Yahudiydi; 1824 yılında din değiştirerek Protestanlığa geçti. Aile varlıklı, kültürlüydü; ancak devrimci değildi. Trier'de Gymnasium'u bitiren Marx, önce Bonn'da, sonra Berlin'de üniversiteye girerek, tarih ve felsefe ağırlıklı olarak hukuk okudu. 1841'de "Epikür felsefesi" üzerine doktora tezini sundu. Kendisi bu günlerde Hegelci-idealistti ve Berlin'de, Hegel felsefesinin ateist ve devrimci yanlarını bulup çıkarmaya çalışan "Sol-Hegelciler" (Bruno Bauer ve ötekiler) çevresindeydi.

Üniversiteyi bitiren Marx profesör olma umutlarıyla Bonn'a göçtü. Ancak gerici hükümet politikalarıyla 1832 yılında kürsüsü kapatılan Ludwig Feuerbach'ın 1836 yılında üniversiteye dönme isteğinin bir kez daha geri çevrilmesi ve 1841 yılında genç profesör Bruno Bauer'in Bonn'da ders vermesinin yasaklanması, Marx'ı kariyer yapma düşüncesinden vazgeçirdi. Bu sıralarda Almanya'da sol-Hegelci görüşler hızla ilerliyordu. Özellikle de Ludwig Feuerbach, 1836'da başladığı teolojik eleştirilerini sürdürerek 1841'de düşünce

yapısına tümüyle hâkim olacak materyalizme dönmeye başlamıştı (*Hristiyanlığın Özü*). 1843 yılında *Geleceğin Felsefesinin Temel İlkeleri*'ni yayınladı. "Özgürleştirici etkilerinin yaşanması gerekiyordu" diye yazdı Engels, daha sonra, Feuerbach'ın bu kitapları üzerine. "Biz (yani Marx da içinde, sol-Hegelciler), hepimiz Feuerbachçı olmuştuk."[2] Bu sırada Renanya'da sol Hegelcilerle teması olan radikal burjuvalar, Köln'de *Rheinische Zeitung* adında muhalif bir gazete kurmuşlardı (Gazetenin ilk sayısı 1 Ocak 1842'de yayınlandı). Marx ve Bruno Bauer, gazetenin ana kadrosunu oluşturmak üzere davet aldılar. Ekim 1842'de gazetenin genel yayın yönetmeni olan Marx, Bonn'dan Köln'e gitti. Gazetenin devrimci-demokrat eğilimi Marx'ın yayın yönetmenliğinde daha da belirginleşti, böylece gazeteye önce ikili ve üçlü sansür uygulayan hükümet 1 Ocak 1843'te gazeteyi tümüyle kapatmaya karar verdi. Marx bu tarihten önce gazetenin yayın yönetmenliğinden ayrıldıysa da bu önlem, gazeteyi kapatılmaktan kurtaramadı ve Mart 1843'te gazete kapatıldı. Engels, aşağıda gösterilenler dışında (bakınız *Kaynakça*), Marx'ın *Rhenische Zeitung* gazetesinde yayınladığı yazıların en önemlilerinden birinin de Moselle Vadisi[3]ndeki üzüm üreticisi köylülerin durumlarına ilişkin yazısı olduğunu belirtir. Gazetecilik, ekonomi politiği yeterince bilmediğini

2 K. Marx ve F. Engels. *Seçme Mektuplar*, 1953, s. 86.

3 K. Marx'ın "Mosel Vadisi Muhabirinin Aklanması" yazısından söz ediliyor (Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 1, s. 187-217).

gösteren bir deneyim oldu Marx için; böylece kendini bu alanda yetiştirmek için yoğun çaba içine girdi.

Marx, 1843 yılında Kreuznach'ta, üniversite öğrencisiyken nişanlandığı, çocukluk arkadaşı Jenny von Westfalen'le evlendi. Karısı, Prusyalı gerici, aristokrat bir ailenin kızıydı. Karısının büyük ağabeyi, ülkenin en gerici döneminde, 1850-1858 yılları arasında, Prusya İçişleri Bakanıydı. Marx 1843 yılında Arnold Ruge (1802-1880; sol-Hegelci, 1825-1830 yılları arası hapis, 1848'den sonra siyasal sürgün; 1866-1870 sonrası Bismarkçı) ile birlikte yurtdışında radikal bir dergi yayınlamak üzere Paris'e geçti. *Deutsch-Französische Jahrbücher (Alman-Fransız Yıllığı)* adlı tek bir kitapçık yayınlayabildi bu dergi. Almanya'da yaşanan gizli dağıtım zorlukları ve Ruge ile görüş ayrılıkları nedeniyle derginin yayını sona erdi. Bu dergide yayınladığı yazılarda Marx "var olan her şeyin acımasızca eleştirilmesi"ni savunan, özellikle de "silahlı eleştiri"[4] çağrısıyla halk yığınlarına ve proletaryaya başvuruda bulunan bir devrimci gibidir.

1844 Eylülünde birkaç günlüğüne Paris'e gelen Friedrich Engels, o günlerden başlayarak Karl Marx'la yakın dost oldu. İkisi birlikte, Paris'in o zamanlarki devrimci gruplarının, (Marx'ın 1847 yılında *Felsefenin Sefaleti*'nde kesin bir şekilde hesaplaşacağı Proudhon öğretisinin özel bir anlam ve öneme sahip olduğu) ha-

4 K. Marx, *Hegelci Hukuk Felsefesinin Eleştirisi. Giriş* (Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 1, s. 422).

reketli hayatlarına aktif bir biçimde katıldılar; değişik küçük burjuva sosyalist akımlara karşı sert bir mücadele vererek, devrimci *proleter sosyalizmi*nin ya da komünizmin (Marksizmin) kuram ve taktiklerini geliştirdiler. Marx'ın, sözünü ettiğimiz 1844-1848 dönemi yapıtları için aşağıda verilen *Kaynakça*'ya bakınız. Prusya hükümetinin ısrarlı talepleri sonucu tehlikeli bir devrimci olduğu gerekçesiyle 1845 yılında Paris'ten sürülen Marx, Brüksel'e gitti. 1847 ilkbaharında Burada Engels'le birlikte "Komünistler Birliği" adlı gizli propaganda örgütüne katıldılar, örgütün II. Kongresinde (Londra, Kasım 1847) aktif rol aldılar ve örgütün talimatıyla, Şubat 1848'de yayınlanan ünlü *Komünist Parti Manifestosu*'nu kaleme aldılar. Bu yapıtta, toplumsal hayatı da içine alan alabildiğine tutarlı bir materyalizm; ilerlemenin en çok yönlü ve derinlikli öğretisi olarak diyalektik; sınıf savaşının kuramı; ve yeni (komünist) toplumun yaratıcısı olarak proletaryanın dünya çapındaki tarihsel rolü gibi yepyeni bir dünya görüşü dahiyane denilecek bir açıklık ve pırıltıyla dile getirilmiştir.

1848 Şubat devriminin patlamasıyla[5], Belçika'dan sürülen Marx yeniden Paris'e döndü; Mart devrimiyle[6] birlikte oradan Almanya'ya, Köln'e geçti. *Neue Rheinische Zeitung* gazetesi de 1 Haziran 1848-19 Mayıs 1849 tarihleri arasında Marx'ın genel yayın yönetmenliğinde bu-

5 Fransa'daki Şubat 1848 devrimi kastediliyor.

6 Almanya ve Avusturya'da 1848 Martında başlayan devrimden söz ediliyor.

rada yayınlandı. Yeni kuram, 1848-1849 devrimlerinin izlediği çizgiyle parlak bir şekilde onaylandı, tıpkı daha sonra tüm dünya ülkelerinin proleter ve demokratik hareketlerince de onaylandığı gibi. Zafer kazanan karşıdevrim önce Marx hakkında dava açtı (9 Şubat 1849'da bu davadan beraat etti Marx), sonra da Almanya'dan sürdü (16 Mayıs 1849). Marx önce Paris'e gittiyse de 13 Haziran 1849 gösterilerinin[7] ardından oradan da sürüldü ve bu kez öldüğü güne kadar yaşayacağı Londra'ya gitti.

Marx'ın siyasal sürgün olarak içinde bulunduğu yaşam koşulları, 1913 yılında yayınlanan Marx-Engels yazışmalarının[8] da tüm açıklığıyla gözler önüne serdiği gibi, çok ağırdı. Marx ve ailesi ağır bir yokluk içindeydi. Engels'in sürekli yaptığı para yardımları olmasa, Marx *Kapital*'i bitirmek şurada dursun, yoksulluktan ölebilir-

7 Küçük burjuva partisi "Gora" tarafından 1848 devrimiyle kurulan anayasal düzenin başkan ve yasama organınca çiğnenmesini protesto amacıyla düzenlenen ve hükümet tarafından bastırılan gösterilerden söz ediliyor.

8 Lenin burada 1913 yılında Stuttgart'ta *Der Brievfwechsel zwischen Friedrich Engels und Karl Marx 1844 bis 1883* (1844-1883 Marx-Engels yazışmaları) adıyla dört cilt halinde yayınlanan K. Marx ve F. Engels yazışmalarından söz ediyor. Çoğu kuramsal konuları kapsayan 1500'ü aşkın mektup yazmışlardı Marx ve Engels birbirine. Bilimsel komünizmin kurucularının yaşamlarının yanı sıra, örgütsel ve kuramsal çalışmalarına ilişkin çok değerli bilgi ve belgeler içeren bu mektupları çok önemseyen Lenin bunlar üzerinde kapsamlı çalışmalar yürütmüştü. SBKP MK Marksizm-Leninizm Enstitüsünde Lenin'e ait 76 sayfalık bir defter yalnızca bu mektuplaşmalara ilişkin notlarla doludur. Lenin bu mektuplardan *Ulusların Kaderlerini Belirleme Hakkı*, *Karl Marx*, *Kapitalizmin En Yüksek Aşaması Emperyalizm*, *Devlet ve Devrim*, *Bir Çocukluk Hastalığı: 'Solculuk'* gibi çalışmalarında çokça yararlanmıştır.

di. Bu da bir yana, küçük burjuva öğreti ve akımlar ile, genel olarak proleter sosyalizmiyle ilgisi olmayan birtakım sol akımlar Marx'ı sürekli acımasız bir kavga içine çekiyorlardı; hatta Marx'ın zaman zaman en vahşi, en kudurmuş türünden kişisel saldırılara karşı koymak zorunda kaldığı da oluyordu (*Herr Vogt*[9]). Siyasal sürgün çevrelerinden uzak duran Marx yaptığı bir dizi tarih çalışmasıyla (Bkz. *Kaynakça*) materyalist kuramını geliştirdi ve var gücüyle kendini ekonomi politik araştırmalarına verdi. Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* (1859) ve *Kapital*'de (c. I, 1867), ekonomi politik bilimini devrimcileştirdi (Sonraki sayfalarda yer alan "Marx'ın Öğretisi" bölümüne bkz.).

50'li ve 60'lı yılların sonunda demokratik hareketlerdeki canlanış Marx'ı yeniden eylem alanına dönmeye çağırdı. 1864 yılında (28 Eylül) Londra'da ünlü I. Enternasyonal, "Uluslararası İşçi Birliği" kuruldu. Marx bu hareketin kalbi ve ruhuydu; I. Enternasyonal'in ilk "*Sesleniş*"[10]iyle pek çok açıklama, bildiri ve karar özetini hep Marx kaleme aldı. Değişik ülkelerin işçi hareketlerini birleştirerek; Marksizm öncesi proleter olmayan sosyalist hareketleri (Mazzini, Proudhon, Bakunin, İngiliz liberal trade-unionism, Almanya'da Lassalle'cı

9 Lenin burada Marx'ın, bonapartist ajan K. Vogt'un "*Algemeine Zeitung*'a karşı Olma Sürecim" başlıklı karaçalmalarla dolu broşürüne yanıt niteliğindeki siyasal hicviyesi *Herr Vogt*'tan söz ediyor (Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 14, s. 395-691).

10 "*İşçilerin Uluslararası Birliği Kuruluş Manifestosu*"ndan söz ediliyor (Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 16, s. 3-11).

sağ yalpalama vd.) ortak bir eylem yatağına yönlendirerek, tüm bu akım ve okulların kuramlarıyla mücadele ederek Marx değişik ülkelerdeki işçi sınıfının proleter savaşımının biricik taktiğini yoğura yoğura çelikleştirdi. Marx'ın son derece isabetli, derin, parlak, *etkili* ve devrimci bir değerlendirmesini yaptığı (*Fransa'da İç Savaş*, 1871) Paris Komünü'nün (1871) düşmesinden ve Bakunin yanlılarının Enternasyonal'de neden oldukları parçalanmadan sonra bu örgüt Avrupa'da varlığını daha fazla sürdüremezdi. Marx, Enternasyonal'in 1872 Hague Kongresi'nden sonra Enternasyonal Genel Kurulunu New York'a taşıma girişiminde bulundu. Tarihsel rolünü tamamlayan I. Enternasyonal, yerini bütün ülkelerde işçi hareketlerinin inanılmaz boyutlarda büyüdüğü, *kapsamının genişlediği*, ayrı ayrı ulusal devletler temelinde *yığınsal* sosyalist işçi partilerinin kurulduğu bir döneme bırakmıştı.

Enternasyonal'deki yoğun çalışmaları, ama bundan da çok, yürüttüğü kuramsal çalışmalar Marx'ın sağlığını ciddi biçimde bozmuştu. Yığınla yeni belge toplayan ve bir dizi yeni dil (örneğin Rusça) öğrenen Marx, ekonomi politik üzerine çalışmalarını sürdürüyor, *Kapital*'i bitirmeye çabalıyordu, ama hastalık onun *Kapital*'i bitirmesine izin vermedi.

2 Aralık 1881'de karısı öldü. 14 Mart 1883'te de Marx, oturmakta olduğu koltukta sessizce hayata gözlerini yumdu. Marx ve karısı Londra'da Highgate Mezarlığı'na

gömüldüler. Marx'ın çocuklarından birkaçı ailenin Londra'da derin yoksulluk içinde yaşadığı yıllarda çocuk yaşlarındayken öldüler. Üç kızı İngiliz ve Fransız sosyalistlerle evlendiler: Eleanor Aveling, Laura Lafargue ve Jenny Longuet. Sonuncu kızın oğlu, Fransız Sosyalist Partisi üyesidir.

MARX'IN ÖĞRETİSİ

Marksizm, Marx'ın görüşlerine, öğretisine verilen addır. Marx, XIX. yüzyılda insanlığın en ileri üç ülkesine ait üç ana düşünce akımının (klasik Alman felsefesi, klasik İngiliz ekonomi politiği ve genel olarak Fransız devrim öğretileriyle bütünleşik olarak Fransız sosyalizmi) sürdürücüsü ve bunların dahiyane bir şekilde tamamlayıcısı olmuştur. Düşmanlarının bile kabul ettiği üzere, Marx'ın, çağdaş materyalizm ile çağdaş bilimsel sosyalizmi, bir bütün olarak, dünyanın tüm uygar ülkelerindeki işçi hareketlerinin kuramı ve programı yapan görüşlerindeki müthiş tutarlılık ve bütünsellik, bizi Marksizmin temel içeriğine ilişkin olarak Marx'ın ekonomik öğretisi ve genel olarak dünya görüşünün değerlendirilmesini kapsayan kısa bir özet vermek zorunda bırakmaktadır.

FELSEFİ MATERYALİZM

Düşünce yapısının oluşmaya başladığı 1844-45 yılları dolaylarında Marx, Feuerbach'ın izinden gi-

den bir materyalistti, ama Feuerbach materyalizmini mantıksal tutarlılık ve kapsayıcılık açısından yetersiz, zayıf buluyordu. Marx, Feurbach'ın "çağ yapıcı" olarak dünya çapındaki tarihsel önemini, özellikle de onun Hegel idealizminden kesin olarak kopuşunda ve daha "XVIII. yüzyılda, özellikle de Fransa'da yalnızca mevcut siyasal kurumlara değil, bunlarla birlikte dine, teolojiye ve her tür metafiziğe de karşı bir savaş veren" ("Ayık felsefe"den farklı olarak "sarhoş spekülasyon" anlamında) materyalizmi ilan edişinde görüyordu (Literarischer Nachlass'da Kutsal Aile).[11] "Hegel için," diye yazıyordu Marx, "idea adı altında bağımsız bir özneye bile dönüştürdüğü düşünme süreci, bu sürecin sadece dış görünüşünü oluşturan gerçekliğin demiurgosudur (yaratıcı, var eden)... Bendeyse, tam tersine, düşünsel olan (*das Idealle*), maddi olanın insan kafasına yerleştirilmiş ve tercüme edilmiş biçiminden başka bir şey değildir." (*Kapital I*, "2. Basıma Sonsöz"[12]). Marx'ın bu materyalist felsefesiyle tümden uyum içinde ve onu daha da açarak Friedrich Engels, -Marx'ın da el yazmasından okuduğu- Anti-Dühring (Bkz.) adlı kitabında şöyle yazıyordu: "...Dünyanın birliği, felsefe ve doğal bilimlerin uzun ve çileli gelişmesinin de kanıtladığı gibi, onun var oluşunda değil, maddiliğindedir... Hareket, maddenin

11 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 2, s. 139.

12 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 23, s. 21. [Türkçesi: K. Marx. *Kapital I*, çev. M. Selik-N. Satlıgan, Yordam Kitap, s. 28-29.]

var oluş biçimlerinden biridir. Hiçbir zaman, hiçbir yerde hareketsiz madde ve maddesiz hareket yoktur, olamaz da. Sorunu eğer düşünme nedir, bilme, anlama nedir, nereden geliyor, nasıl ortaya çıkıyor, diye koyacak olursak, bunların insan beyninin ürünü olduğunu görürüz; insanın kendisi ise, doğanın bir ürünüdür; belirli ortam ve koşullarda, doğayla birlikte gelişen bir doğa ürünü. Bu noktada kendiliğinden ortaya çıkmaktadır ki, insan beyninin ürünleri, ki son çözümlemede doğanın ürünleridir ve doğada var olan öteki ilişkilerle çelişki değil, uyum içindedir."

"Hegel bir idealistti; ona göre kafamızdaki düşünceler, gerçek şey ve süreçlerin şu ya da bu ölçüde soyut yansıları (*Abbilder*, yansı; Engels bazen "iz" diyor)* değildir, tam tersine şeyler ve onların gelişmeleri, dünya var olmadan önce var olan birtakım *İdea*'ların yansılardır.[13]

Engels, kendisinin ve Marx'ın Feuerbach felsefesi üzerine düşüncelerini açıkladığı ve hem kendisinin hem de Marx'ın 1844-1845 tarihinde Hegel, Feuerbach ve materyalist tarih anlayışı üzerine kaleme aldıkları eski elyazmalarını bir kez daha okuduktan sonra baskıya gönderdiği *Ludwig Feuerbach* adlı kitabında, şöyle yazıyor:

"Her felsefenin, ama özellikle de yeni felsefenin en büyük sorunu düşüncenin oluşla, ruhun doğayla ilişkisi, bunlardan hangisinin ilk olduğudur: Ruh mu önce

---

* İz (=Rus.: "ottisk", İng.: "imprints") -*çev.*

13 F. Engels. *Anti-Dühring*, 1957, s. 42, 56-57, 34, 24.

gelir, doğa mı? Bu soruya verdikleri yanıtlara göre filozoflar iki büyük kampa ayrılmışlardır. Doğadan önce ruh vardı diyerek öyle ya da böyle dünyanın yaratıldığını kabul edenler idealist kampı oluştururken, doğanın ruhtan önce geldiğini öne süren öbür grupsa, değişik ekolleriyle materyalizmi oluşturdu. (Felsefi) idealizm ve materyalizm kavramlarını bu çerçeve dışında kullanmanın yol açacağı tek şey, karmaşadır. Marx, yalnızca, şu ya da bu şekilde dinle hep ilişki içinde olmuş idealizmi değil, ama aynı zamanda, özellikle de günümüzde yaygınlık kazanmış bulunan Hume ve Kant'ın görüşlerini, agnostisizm, kritisizm ve pozitivizmin bütün biçimlerini de tam bir kararlılıkla yadsıdı; bunları idealizme doğru atılmış "gerici" adımlar olarak gördü, en iyi olasılıkla "dünyanın önünde tukaka ilan edilen materyalizme utanç verici bir şekilde arka kapısından sızma" olarak değerlendirdi[14].

Bu konuda Engels ve Marx'ın anılan eserleri dışında, Marx'ın Engels'e yazdığı 12 Aralık 1866 tarihli mektuba da bakınız. Burada, ünlü doğabilimci Thomas Huxley'nin her zamankinden "daha materyalist" konuşmasına ve "gerçek gözlemler yaptığımız ve düşündüğümüz sürece materyalizm zemininden ayrılamayız" itirafına dikkat çeken Marx, bilinemezci (agnostik) ve Hume'cu yöndeki "kaçamaklar"ı için de Huxley'i kınıyor.[15]

14 F. Engels. *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* (K. Marx ve F. Engels. *2 Ciltlik Seçme Yapıtlar*, c. II, 1955, s. 349-350 ve 352.

15 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, c. XXIII, 1932, s. 387.

Burada Marx'ın özgürlük-zorunluluk ilişkisi üzerine düşüncelerinin de önemli olduğunu belirtelim: "'Kavranmadığı sürece zorunluluk kördür'. 'Özgürlük, zorunluluğun kavranmasıdır.'" (Engels, *Anti-Dühring*). Doğadaki nesnel kanuniyetin ve zorunluluğun, özgürlüğe diyalektik dönüşümünün kabulü demekti bu (tıpkı bilinmeyen, ama bilinebilir olan "kendinde şey"in, "bizim için şey"e, "şeylerin özü"nün "olgu"ya dönüşümü gibi). Marx ve Engels'e göre "eski" materyalizmin, bu arada Feuerbach'çı materyalizmin, hele hele Büchner, Vogt ve Moleschott'un "vülger" materyalizminin en önemli eksikleri şunlardı: (1) Bu materyalizm, kimya ve biyolojideki en yeni gelişmeleri (günümüzde buna maddenin elektrik kuramlarını da eklemek gerek) dikkate almayarak kendini daha çok mekanikle sınırlamıştı; (2) "Eski" materyalizm tarihsel ve diyalektik olmadığı (metafizik, yani anti-diyalektik olduğu) için, tutarlı ve çok yönlü bir gelişme çizgisi izleyememişti; (3) "İnsanın özü"nü "tüm toplumsal ilişkiler"in belirli, tarihsel "bütünü" olarak değil de soyut olarak anladığı için, dünyayı "değiştirmek" söz konusu iken, dünyayı yalnızca "açıklamış", böylece "devrimci eylem gerçekliği"nin anlam ve önemini kavrayamamıştı.

DİYALEKTİK

Marx ve Engels, ilerleme ve gelişme üzerine en zengin içerikli, en kapsamlı, en derin öğreti olması dola-

yısıyla Hegel diyalektiğini klasik Alman felsefesinin en yüce kazanımı olarak gördüler. Gelişme ve evrim ilkesinin bütün öteki formülasyonlarını hep tek yanlı, içerikten yana yoksul, olayların doğadaki ve toplumdaki gerçek (çoğu kez sıçramalı, yıkımla sonuçlanan, devrimci) gidişatını tahrif eden, bozan görüşler olarak değerlendirdiler.

"Ben ve Marx, bilinçli diyalektiği (idealizmin ve o arada Hegelciliğin de yıkımından) kurtarmayı ve onu doğanın materyalist kavranışına uygulamayı kendine görev edinmiş biricik insanlardık diyebilirim. Doğa, diyalektiği doğrular; her gün biriktirdiği bir yığın malzemeyle doğada süreçlerin son çözümlemede metafizik değil, diyalektik işlediğini kanıtlayan doğal bilimlerdeki son gelişmeler de bu doğrulamanın ne denli zengin olduğunu gösterir."[16] (Bunlar radyumun, elektronların, elementlerin dönüşümünün vb. bulunmasından önce yazılmıştır!)

"Büyük temel düşünce," diye yazıyor Engels, "dünyanın hazır, bitmiş şeylerden oluşmadığı, bir süreçler bütünü olduğudur; bu süreçler içinde değişmez görünen şeyler, tıpkı onların kafamızda yarattığımız imgeleri gibi doğup ölerek sürekli bir değişim içinde bulunurlar. Hegel zamanından bu yana bu en yüce ve temel düşünce genel bilince öylesine işlemiştir ki, onun genelliğini herhalde hiç kimse tartışamaz. Ancak bu temel düşün-

16 F. Engels. *Anti-Dühring*, 1957, s. 107, 10, 22-23.

ceyi sözle kabul etmekle, onu her olaya, her araştırma alanına tek tek uygulamak ayrı şeylerdir." "Diyalektik felsefe için son, kesin, kutsal diye bir şey yoktur. Diyalektik felsefe için her şey, ama her şey geçicidir; sonsuz bir doğuş - yok oluş ve sonsuzcasına aşağıdan yukarı tırmanış süreci dışında hiçbir şey yoktur. Diyalektik felsefenin kendisi de, bu sürecin düşünen beyindeki basit bir yansısından başka bir şey değildir." Böylece, Marx'a göre diyalektik, hem dış dünyanın, hem insan düşünüşünün genel hareket yasalarının bilimidir.[17]

Marx, Hegel felsefesinin bu devrimci yanını alarak onu daha da genişletmiştir. Diyalektik materyalizm, "yeri öbür bilimlerin üzerinde olan hiçbir felsefeye ihtiyaç duymaz." Böylece önceki felsefeden geriye kalan yalnızca "düşünme bilimi ve onun formel mantık ve diyalektikten ibaret olan yasalarıdır."[18] Marx'ın –ve Hegel'in de– anlayışına göre diyalektik, bilginin doğuşunu, gelişimini, bilinmeyenden bilinene geçişi tarihsel olarak inceleyip araştıran, bulgularını genelleştiren, günümüzde bilgi kuramı ya da epistemoloji adıyla anılan kuramı da kapsar.

Günümüzde gelişme, ilerleme, evrim düşüncesi, toplumsal bilince tümüyle yer etmiş gibidir; ama Hegel felsefesiyle değil, başka yollarla. Yine de, Marx ve

17 F. Engels. *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* (Bkz. *İki Ciltte Seçme Yapıtlar*, c. II, 1955, s. 368, 343-344, 367).

18 F. Engels. *Anti-Dühring*, 1957, s. 25.

Engels'in Hegel felsefesi temelinde formüle ettikleri biçimiyle bu düşünce, halen benimsenmiş evrim düşüncesinden daha çok yönlü ve daha zengin içeriklidir. Bu gelişmede, daha önce geçilmiş aşamalar yinelenir gibidir (ama öncekilerden farklı, daha yüksek temelde bir yinelenmedir bu ("yadsımanın yadsınması"); doğrusal değil, spiral bir gelişmedir bu; yıkımla, devrimle yürüyen sıçramalı bir gelişme; "ağır ağır gidişte yaşanan kesintiler"; nicelin nitele dönüşümü; belli bir bedende ya da belli bir olayın sınırları içinde ya da belli bir toplumda var olan çelişkilerin, değişik güç ve eğilimler arasındaki çatışmaların yarattığı, gelişmeye yönlenmiş iç uyaranlar; karşılıklı bağımlılık ya da her olayı, *her* yönden, sımsıkı bir şekilde bağlayan (tarih sürekli yeni birtakım yanlarını ortaya koyuyor bunun) bir bağ – dünya çapında yasallığı olan, biricik hareket sürecini ortaya çıkaran bağ; tüm bunlar, alışılmış gelişme öğretisinden çok daha zengin içerikli bir gelişme öğretisi olarak diyalektiğin bazı özellikleri (Karş.: Marx'ın Engels'e yazdığı, 8 Aralık 1868 tarihli, Stein'in, (materyalist diyalektikle karıştırılması tek kelimeyle absürdlük olarak nitelenebilecek) "tahta üçlemesi"yle* dalga geçen mektubu.[19])

---

* "*Tahta üçleme*" – Trichotomies (Lat.: tricha+tome= üç+ayırma) – Hegel felsefesinde ve genel olarak idealist felsefede rastlanan bir kavram. Örneğin, insanın (beden+ruh+can) diye üçe ayrılması. *–çev.*

19 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, c. XXIV, 1931, s. 5.

Eski materyalizmin tutarsızlığının, tamamlanmamışlığının ve tek yanlılığının farkına varmak Marx'ı toplum bilimini materyalist temelle uyumlu hale getirmenin ve onu bu temel üzerinde kurup geliştirmenin gerekli olduğu inancına getirdi.[20] Mademki materyalizme göre genel olarak bilinç varlıktandır ve bunun tersi söz konusu değildir, öyleyse bunun toplum yaşamına uygulanması da, *toplumsal* bilinç, *toplumsal* varlıktandır, açıklamasını gerektirecektir. "Teknoloji," der Marx (*Kapital*, I), "insanın doğayla canlı ilişkisini, hayatını sürdürebilmek için gerçekleştirdiği doğrudan üretim süreçlerini ve bunlarla birlikte onun içinde bulunduğu toplumsal yaşam koşullarını ve bunlardan kaynaklanan ruhsal tasavvurlarını ortaya çıkarır".[21] Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*nın Önsöz'ünde, insanlığa ve onun tarihine uygulanmış materyalizmin temel ilkelerinin bütünsel formülünü verir:

"Hayatlarının toplumsal üretimi sırasında insanlar kendi iradelerine bağlı olmayan, onların maddi üretim güçlerinin gelişmesindeki belirli bir basamağa denk düşen zorunlu birtakım ilişkiler –üretim ilişkileri– içine girerler.

"Bu üretim ilişkilerinin bütünü, toplumun ekonomik yapısını ve üzerinde, toplumsal bilincin belli biçimlerine

20 F. Engels. *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* (Bkz. *İki Ciltte Seçme Yapıtlar*, c. II, 1955, s. 356).

21 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 23, s. 383.

denk düşen hukuksal ve siyasal üstyapıların yükseleceği gerçek temeli oluştur. Maddi hayatın üretiliş biçimi, hayatın toplumsal, siyasal ve ruhsal süreçlerini de belirler. İnsanın varlığını belirleyen bilinci değildir; tersine, insanın toplumsal varlığı, bilincini belirler. Toplumun maddi üretici güçleri, gelişmelerinin belli bir aşamasında mevcut üretim ilişkileriyle ya da -bunun yalnızca hukuksal ifadesi olarak- içinde bugüne dek var oldukları, geliştikleri mülkiyet ilişkileriyle çelişkiye düşerler. Bu ilişkiler artık üretici güçlerin gelişme formu olmaktan çıkar, onlara ayak bağına dönüşür. Böylece toplumsal devrim dönemi başlar. Ekonomik temellerdeki değişimle birlikte, bütün o devasa üstyapıda az ya da çok hızlı altüst oluşlar yaşanır. Böylesi değişimler, altüst oluşlar incelenirken, her zaman, üretimin ekonomik koşullarındaki -doğal bilimlere özgü bir duyarlıkla belirlenebilecek- maddi değişimlerle, söz konusu değişimlerin hukuksal, siyasal, dinsel, sanatsal, felsefi, kısaca ideolojik biçimlerini -ki insanın da çatışmanın bilincine varması ve onunla mücadele etmeye başlaması bu ideolojiyle olur-, birbirinden ayırmak gerekir.

"Nasıl, bir insan için onun kendi hakkındaki değerlendirmelerine bakarak yargıda bulunamazsak, bir değişim dönemini de bu dönemin bilincine bakarak değerlendiremeyiz. Tersine, maddi hayatın çelişkileriyle, toplumsal üretici güçler ve üretim ilişkileri arasında sürüp giden çatışmalardır bu bilinci açıklayan... Genel

çizgileriyle Asya tipi, antik, feodal ve çağdaş-burjuva üretim biçimlerini, toplumsal ekonomik dönüşümlerin ilerici dönemleri olarak nitelendirebiliriz.."[22] (Karşt. Marx'ın, 7 Temmuz 1886'da Engels'e yazdığı mektuptaki kısa formülasyonu: "Emek örgütlerinin üretim aracı olarak tanımlanmasına ilişkin kuramımız."[23]

Materyalist tarih anlayışının keşfi ya da, daha doğrusu, materyalizmin, toplumsal olgular alanında tutarlı bir şekilde yayılmaya devam etmesi, önceki tarih kuramlarının iki büyük eksiğini giderdi. Bunlardan ilki şuydu: Önceki tarih kuramları, en iyi olasılıkla, insanın tarihsel etkinliğinde yalnızca düşünsel motifleri ele alıyordu; bu motifleri ortaya çıkaran şeyin ne olduğunu araştırmıyor, toplumsal ilişkiler sisteminin gelişmesindeki nesnel yasallığı anlamıyor, maddi üretimin gelişmişliği ölçüsünde bu ilişkilerin köklerini göremiyorlardı; ikincisi de, eski kuramlar, tam da tarihsel materyalizm halk yığınlarına ilk kez, içinde bulunduğu yaşam koşullarını bilimsel duyarlıkla gözden geçirmek ve onları değiştirmek olanağını sunmuşken, halk yığınlarının eylemlerini kucaklayamıyorlardı. Marx öncesi "sosyoloji" ve tarihyazımı *en iyi* olasılıkla rastgele elde edilmiş ham olguların birikmesini ve tarihsel sürecin farklı yanlarının tarif edilmesini sağladı. Marksizm birbiriyle çelişen eğilimleri *bütünsel* olarak

22 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 13, s. 6-7.

23 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Seçme Mektuplar*, 1953, s. 179-80.

ele alıp onları bilimsel ölçütlerle tam belirlenebilir bir şekilde, tarihsel sürecin belli bir konumunda bulunan *farklı* sınıfların yaşam koşullarına ve üretimine indirgeyerek *sınıflı* toplumda toplumsal ekonomik yapının doğum, gelişme ve düşüş süreçlerini kapsamlı, çok yanlı incelemenin yolunu gösterdi, bu sırada *baskın olmaya başlayan* değişik düşünce ve yorumların seçiminde öznel ve keyfi olmadı, maddi üretici güçlerin yapısına giren istisnasız bütün düşüncelerin ve farklı bütün eğilimlerin köklerine indi.

İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar. Ama insanların, özellikle de yığınların yönelimini belirleyen nedir, çelişen düşünce ve eğilimler arasında çatışmalar nasıl ortaya çıkar, insan toplumlarını oluşturan yığınların çatışmaları sonuçta neyin ifadesidir, insanoğlunun tüm tarihsel var oluşunun temelini oluşturan maddi hayatın üretiminin nesnel koşulları nelerdir, bu koşulların gelişme yasası nedir..? Marx bütün bunlara dikkat çekti ve değişkenlikler, çeşitlilikler ve çelişkilerle dolu muazzam süreç içinde biricik doğru ve belli bir yasallığı olan süreç olarak tarihi bilimsel öğrenmenin yolunu gösterdi.

SINIF SAVAŞI

Bilinen şeydir: Bir toplumun üyelerinin bir bölümünün heves ve arzuları, toplumun başka bir bölümünün heves ve arzularıyla çelişebilir; toplumsal hayat çelişki-

lerle doludur; tarih, halkların, toplumların hem kendi aralarında, hem de içlerinde birbiriyle çarpıştığını gösteriyor; ayrıca devrimlerin ve gericiliğin, savaş ve barışın, durgunluğun ve hızlı atılışların ya da düşüşlerin birbirini izlediği biliniyor. İşte Marksizm, bir labirenti andıran bu karmaşa içinde, bu karmaşaya egemen olan yasayı bulup çıkaracak, sınıf savaşı kuramı adı verilen sağlam bir yol gösterdi. Bir toplumun ya da bir grup toplumun tüm üyelerinin heves ve arzularının ancak bütünsel olarak incelenmesi, bu heves ve arzuların sonuçlarının bilimsel olarak belirlenebilmesi sonucunu yaratır. Birbiriyle çelişen heves ve arzuların kaynağını, her toplumda, o toplumun bölünmesiyle ortaya çıkan *sınıfların* durumları ve yaşam koşulları oluşturur. "Bugüne kadarki bütün toplumların tarihi" diye yazıyor Marx, *Komünist Manifesto*'da (Engels de buna daha sonra "İlkel toplumların tarihi hariç" eklemesini yapıyor), "sınıf mücadeleleri tarihidir. Özgür yurttaş ile köle, patrisien ile pleb, baron ile serf, lonca ustası ile kalfa, sözün kısası ezen ile ezilen sürekli karşı karşıya gelmişler, her seferinde ya toplumun tümüyle devrimci bir dönüşüme uğramasıyla ya da çatışan sınıfların ortak yıkımıyla sonuçlanan, kimi zaman gizliden gizliye, kimi zaman açıktan açığa, ama dur durak bilmeyen bir mücadele içinde olmuşlardır.

"Feodal toplumun yıkıntıları arasından filizlenip yükselen modern burjuva toplumu sınıf karşıtlıklarını ortadan kaldırmamıştır. Modern burjuva toplumu eski sınıf-

ların yerine yeni sınıflar, eski baskı koşullarının yerine yeni baskı koşulları, eski mücadele biçimlerinin yerine de yeni mücadele biçimleri getirmekten öteye gitmemiştir.

"Bununla birlikte dönemimizin, burjuva döneminin, ayırt edici bir özelliği vardır: Sınıf karşıtlıklarını yalınlaştırmıştır bu dönem. Bütün bir toplum iki büyük düşman kampa, birbiriyle doğrudan doğruya karşı karşıya gelen iki büyük sınıfa, yani burjuvazi ile proletaryaya her geçen gün daha fazla bölünmektedir."

Büyük Fransız Devriminden başlayarak Avrupa tarihi, bir dizi ülkede, olayların altında yatan gerçek nedenin sınıf savaşları olduğunu açıkça ortaya koydu. Bu arada, Fransa'da, Restorasyon döneminin öne çıkardığı tarihçiler (Thierry, Guizot, Mignet, Thiers); olaylara bütünsel baktıklarında sınıf savaşlarının bütün Fransız tarihini anlamanın anahtarı oduğunu kabul etmek zorunda kaldılar. Temsili kurumlar, (genel değilse de, geniş kapsamlı) seçme ve seçilme hakkı, yığınlar arasında geniş ölçekte dağıtılabilen ucuz günlük basın vb. ile, son derece güçlü ve kapsamlı işçi ve işveren örgütlülüklerinin gerçekleşmesinin damga vurduğu, baştan sona burjuvazinin zaferleriyle dolu modern dönem (bazen biraz fazla tek yanlı, "barışçıl" ve "anayasal" formlar içinde de olsa), olayların motorunun sınıf savaşları olduğunu çarpıcı bir biçimde gösterdi. *Komünist Manifesto*'nun bir sonraki bölümü, çağdaş toplumlarda her sınıfın içinde bulunduğu durumun ve gelişme koşullarının nesnel

analizlerine ilişkin olarak Marx'ın toplumbilimden neler beklediğini gösteriyor bize: "Günümüzde burjuvaziye karşı direnmekte olan tüm toplumsal sınıflar içinde yalnızca proletarya, gerçekten devrimci bir sınıf olarak karşımıza çıkıyor. Öbür bütün sınıflar, ağır sanayinin gelişmesiyle birlikte, yok oluşla sonuçlanacak bir düşüş içine gireceklerdir. Proletarya ise, ağır sanayinin kendisinin ürünüdür. Orta tabakalar: küçük sanayici, küçük tüccar, zanaatkâr ve köylü, bunların tümü, orta tabaka ögeleri olarak yok olup gitmekten kurtulmak için savaşım verirler burjuvaziye karşı. Dolayısıyla bunlar devrimci değil, tutucudurlar. Hatta, daha da fazlası, gericidirler: tarihin tekerleğini tersine döndürmeye çalışırlar. Bunlar ancak, proletarya saflarına katılabildikleri, bugünkü çıkarlarını değil, gelecekteki çıkarlarını savunabildikleri ve kendi dünya görüşlerini bırakıp proletaryanın dünya görüşünü benimsedikleri ölçüde devrimci olabilirler."

Yazdığı bir dizi tarihsel yapıtta (*Kaynakça*'ya bkz.) Marx materyalist tarihyazımının kapsamlı, parlak örneklerini vermiştir; *her* sınıfın tek tek çözümlemesini yaptığı gibi, bazen de o sınıf içindeki değişik grup ve tabakaların çözümlemelerini yapmış, "her sınıf savaşı siyasal bir savaştır"[24]ın nedenini, nasılını net bir şekilde açıklamıştır. Yukarıda alıntıladığımız bölüm, ta-

24 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 4, s. 424-425, 433, 434. [K. Marx ve F. Engels. *Komünist Manifesto*, çev. Nail Satlıgan, Yordam Kitap, 2013, s. 40-41, 52.]

rihsel gelişmeyi etkileyen her şeyi hesaba katabilmek için, Marx'ın ne kadar karmaşık bir toplumsal ilişkiler ağının ve bir sınıftan öbür sınıfa, geçmişten geleceğe *geçiş* basamaklarının çözümlemesini yaptığını göstermektedir.

Marx'ın kuramının en derin, en çok yönlü ve en ayrıntılı doğrulaması ve uygulamasını onun ekonomik öğretisi oluşturur.

MARX'IN EKONOMİK ÖĞRETİSİ

"Eserimin nihai amacı" diyor Marx *Kapital*'in önsözünde, "modern toplumun ekonomik hareket yasasını ortaya çıkarmaktır."[25] Günümüz toplumu: yani kapitalist, burjuva toplum. Bir toplumun belli bir tarihsel dönemde ve doğuş, gelişme, düşüş süreçleri içinde üretim ilişkilerini incelemek... Marx'ın ekonomik öğretisinin içeriği budur. Kapitalist toplumda *meta* üretimi egemendir; bu bakımdan da Marx çözümlemelerine metayı çözümleyerek başlar.

DEĞER

Meta, ilk olarak, insanoğlunun herhangi bir gereksinimini gideren şeydir. İkinci olarak da, bir başka şeyle değiştirilebilen şeydir. Şeylerin yararları, onların *kullanım değeri*ni ortaya çıkarır. Mübadele değeri (ya da sadece değer) her şeyden önce, bir türdeki belli miktar kullanım değeri ile bir başka türdeki belli miktar

25 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. Baskı, c. 23, s. 10. [K. Marx. *Kapital I*, çev. M. Selik-N. Satlıgan, Yordam Kitap, s. 19.]

kullanım değerinin mübadeleleri arasındaki orandır. Her günkü deneyimlerimiz bize gösteriyor ki, gerçekleşen bu türden milyonlarca, milyarlarca mübadele hiç durmadan, birbirinden çok farklı, birbiriyle karşılaştırılamayacak her türden kullanım değerini birbirine eşitliyor. Belli bir toplumsal ilişkiler sisteminde sürekli olarak birbirine eşitlenen bunca farklı şey arasında ortak olan nedir? Ortak olan, bunların tümünün *emek ürünü* olmasıdır. Ürünleri birbiriyle değiştirerek, insanlar, birbirinden çok farklı emek türlerini birbirine eşitlemiş olurlar. Meta üretimi, bir toplumsal ilişkiler sistemidir; burada farklı üreticiler farklı ürünler yaratırlar (emeğin toplumsal bölüşümü) ve tüm bu ürünler mübadele sırasında birbirlerine eşitlenirler. Dolayısıyla, tüm metalarda ortak olan şey, bunlardaki emeğin belli bir üretim dalına özgü belli bir emek değil, herhangi bir tür emek değil, *soyut* insan emeği, genel olarak insan emeği olmasıdır. Belli bir toplumda, tüm metaların toplam değerinde ifadesini bulan toplam iş gücü, yine aynı, insan iş gücüdür; milyarlarca mübadele olgusu da bunun kanıtıdır. Dolayısıyla tek başına her meta, *toplumsal-zorunlu* çalışma süresinin belirli bir oranını temsil eder. Değerin büyüklüğü, toplumsal-zorunlu emek miktarı ya da belli bir kullanım değerindeki belli bir metanın üretimi için toplumsal-zorunlu çalışma süresiyle belirlenir.

"Farklı türden ürünlerini mübadele sırasında birbirlerine eşitlerken, insanlar, kendi farklı emeklerini insan

emeği olarak birbirlerine eşitlerler. Bunu bilmezler, ama yaparlar."[26] Eski iktisatçılardan biri, değer, iki kişi arasındaki ilişkidir, demişti; buna eklenebilecek tek şey, bu ilişkinin nesne kılıfı ardına gizlenmiş olduğudur. Belli bir tarihsel aşamadaki bir toplumda geçerli toplumsal üretim ilişkileri sistemi ya da kendilerini yığınsal biçimde gösteren ve milyarlarca kez yinelenen mübadele olguları açısından baktığımızda ancak, değerin ne olduğunu anlayabiliriz. "Şeylerin değerini, onlarda yatan emek süreleri belirler."[27]

Şeylerde cisimleşmiş emeğin ikili karakterini ayrıntılı olarak çözümleyen Marx, *değerin ve paranın biçimleri*nin çözümlemesine geçer. Bunu yaparken Marx'ın temel hedefi, değerin parasal biçiminin *kaynağı*nı incelemek, ayrı ayrı, rastlantısal sözleşmelerden ("basit, ayrı ayrı ya da tesadüfi değer biçimleri": yani, belli bir tür metanın belli miktarının başka tür bir metanın belli miktarıyla değiştirilmesi) başlayarak, farklı metaların belirli bir metayla mübadele edildiği değerin en genel biçimine ve bu belirli metanın evrensel eşdeğerinin altın olduğu, değerin parasal biçimine varana dek, mübadelenin geniş boyutlar almasının *tarihsel süreci*ni incelemektir. Mübadele ve meta üretimindeki gelişmenin en yüksek üretimi olarak para, bireysel emeğin

26 K. Marx. *Kapital*, c. I (K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 23, s. 84). [K. Marx. *Kapital I*, çev. M. Selik-N. Satlıgan, Yordam Kitap, s. 84.]

27 K. Marx. *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* (Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 13, s. 16).

toplumsal karakterini ve pazar aracılığıyla birleşmiş ayrı ayrı üreticiler arasındaki toplumsal bağı gizler, maskeler. Marx, paranın değişik işlevlerini son derece ayrıntılı bir çözümlemeden geçirir. (*Kapital*in ilk bölümlerinde olduğu gibi) burada da, soyut ve zaman zaman bütünüyle tümdengelimsel gibi görünen açıklamalarla, aslında mübadelenin ve meta üretiminin gelişme tarihi üzerine dağlar gibi somut olgu ve belgenin ortaya konulmuş olduğunu belirtmemiz gerekir.

"Diğer yandan, parayı ele alacak olursak, onun varlığı, meta mübadelesinin belli bir düzeye ulaşmış olmasını gerektirir. Sırf meta eş değeri veya dolaşım aracı veya ödeme aracı, gömü ve dünya parası olarak aldığı özel biçimler, bir ya da diğer işlevin önemine ve göreli ağırlığına göre, toplumsal üretim sürecinin çok farklı aşamalarına işaret eder." (*Kapital I*).[28]

ARTIK DEĞER

Meta üretimindeki gelişmenin belli bir aşamasında para, sermayeye dönüşür. Meta dolaşımının formülü: M-P-M (meta-para-meta) şeklindedir; yani bir metayı, bir başka meta satın almak için satmak.

Sermayenin genel formülü ise bunun tersidir: P-M-P, yani, bir metayı (üzerine kâr koyarak) satmak için satın almak.

Marx'ın artık değer dediği, dolaşıma sokulan paranın, en baştaki değerinde görülen artıştır.

28 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 23, s. 180-181. [K. Marx. *Kapital I*, çev. M.Selik-N. Satlıgan, Yordam Kitap, s. 172.]

Kapitalist dolaşımda paranın bu şekilde "büyüme"si olgusu, herkesçe bilinir. Parayı, tarihsel açıdan belli ve özel bir toplumsal üretim ilişkisi olarak *sermaye*ye çeviren şey de, bu "büyüme"dir. Meta dolaşımıyla artık değer oluşmaz, çünkü meta dolaşımında yalnızca eşdeğerde olan metaların mübadelesi söz konusudur; artık değer, fiyatın yükselmesinden de oluşmaz, çünkü alıcılarla satıcıların karşılıklı kayıp ve kazançları birbirini dengede tutar; oysa burada söz konusu olan bireysel değil, özellikle yığınsal, ortalama, toplumsal bir olgudur. Artık değer elde edebilmek için "para sahibi, pazarda, kullanım değeriyle değer yaratan, kullanım değerinin kendisinin değer yaratıcı bir kaynak olması gibi kendinden özelliği olan bir meta bulmalıdır,"[29] öyle bir meta ki, tüketim süreci aynı zamanda değer yaratan bir süreç olsun. Böyle bir meta vardır: insanın iş gücü. Harcanan iş gücü, emektir; emekse değeri yaratır. Para sahibi iş gücünü, başka herhangi bir meta gibi, toplumsal olarak onun üretimi için gerekli olan zamana göre belirlenmiş olan değerinden (yani işçinin ve ailesinin hayatlarını sürdürmeleri için gerekli harcamaları karşılayacak fiyattan) satın alır. İş gücünü satın alan para sahibi, haklı olarak onu kullanır, yani işçiyi bütün gün, diyelim 12 saat, çalışmak zorunda bırakır. Bu arada işçi 6 saatlik bir çalışmayla ("zorunlu" çalışma süresi) hayatını sürdürmesini sağlayacak ürünü yaratır, kalan 6 saatte ("artık"

29 K. Marx. *Kapital*, c. I (Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 23, s. 177).

çalışma süresi) ise kapitalist tarafından karşılığı ödenmeyen "artık" ürün ya da artık değer yaratır. Bu bakımdan sermayede üretim süreci açısından iki ayrı bölüm olduğunu görmek gerekir: Bunlardan ilki değişmez sermaye (makine, araç-gereç, hammadde vb.'ye harcanan para), ki bunun değeri hiç değişmeden (olduğu gibi ya da parça parça) bitmiş ürüne geçer; ikincisi de iş gücü için ödenen değişir sermaye. Bu ikinci sermayenin değeri sabit kalmaz, çalışma süreci içinde artık değer yaratarak büyür. Bu bakımdan iş gücünün sermaye tarafından sömürülmesinin derecesini ifade edebilmek için artık değeri bütün sermaye ile değil, yalnızca değişir sermayeyle karşılaştırmak gerekir. Böyle olunca da, bizim burada verdiğimiz örnekteki, –Marx'ın bu ilişkiye verdiği adla– artık değer oranı 6/6, yani %100 olmaktadır.

Sermayenin ortaya çıkışının iki tarihsel önkoşulu vardır: Bunlardan ilki, genel olarak meta üretiminin göreli bir yüksek gelişmişlik düzeyine ulaştığı koşullarda, ayrı ayrı kişilerin elinde belli miktarda paranın birikmesi; ikincisi de, iki anlamda "özgürleşmiş" işçinin bulunması. Birincisi, iş gücünü satmasıyla ilgili olarak üzerinde hiçbir baskı ve sınırlama bulunmayan; ikincisi, toprağı ve genel olarak hiçbir üretim aracı olmayan, kimseye bağlı olmayan, ilişiksiz, var olabilmek için iş gücünü satmaktan başka hiçbir çaresi, geçim aracı olmayan, "proleter" işçi.

Artık değerin büyümesi, başlıca iki yolla mümkündür: işgününün uzatılmasıyla ("mutlak artık değer") ve

zorunlu işgününün kısaltılmasıyla ("göreli artık değer"). Bunlardan ilkinin çözümlemesini yapan Marx, proletaryanın, işgününün kısaltılmasına, devlet organlarınınsa işgününün uzatılmasına (XIV-XVII. yy.) ve kısaltılmasına (XIX. yy. fabrika yasası) yönelik müdahelelerinin son derece etkileyici bir tablosunu çizmiştir. *Kapital*'in ortaya çıkmasından sonra dünyanın tüm uygar ülkelerindeki işçi hareketi tarihi, bu tabloyu ayrıntılandırarak destekleyen binlerce yeni olgu sunmuştur.

Marx, göreli artık değer üretiminin çözümlemesini yaparken, kapitalizmin emeğin üretkenliğini artırmasında üç temel tarihsel aşamaya vurgu yapar: 1) Basit işbirliği; 2) İşbölümü ve manifaktür; 3) Makinalar ve büyük ölçekli sanayi. Sırası gelmişken belirtelim: Yukarıda belirtilen üç aşamadan ilk ikisini berkitecek müthiş bir malzeme sunan Rusya'nın "zanaatkârlık endüstrisi"nin incelenmesi de, Marx'ın burada kapitalist büyümenin en temel ve en tipik özelliklerini olanca derinliğiyle ortaya çıkardığını göstermektedir. Marx'ın 1867'de tanımladığı büyük ölçekli makine sanayinin özgürleştirici etkisi, o günlerden bu yana geçen yarım yüzyıllık süre içinde birçok "yeni" ülkede (Rusya, Japonya v.b.) kendini gösterdi.

Devam ediyoruz. Marx'ın çözümlemelerinde en yeni ve en önemli şey, *sermaye birikimi*, yani artık değerin bir bölümünün sermayeye dönüşmesi ve kapitalistin kişisel gereksinimleri ya da kaprisleri için değil, yeni üretim için kullanılmasıdır. Marx, sermayeye dönüşen artık

değerin tümünün değişir sermayeye gittiğini varsayan önceki klasik ekonomi politikçilerin (Adam Smith'ten başlayarak) bütün yanlışlarını ortaya koymuştur. Gerçekten de, artık değer, *üretim araçları*yla değişir sermaye arasında bölünür. Kapitalizmin gelişmesi ve sosyalizme dönüşmesi sürecinde, değişmez sermayenin (total sermaye) değişir sermayeye oranının olabildiğince hızlı büyümesinin büyük önemi vardır.

İşçilerin yerini hızla makinaların almasıyla sermayenin büyümesi, bir uçta varsıllık, öbür uçta yoksulluk yaratırken, bir yandan da son derece değişik biçimler alan ve sermayeye üretimi alabildiğine hızlı bir şekilde genişletme olanağı sunan "yedek işçi ordusu", işçi sayısında "göreli fazlalık" ya da "kapitalist nüfus fazlalığı" adı verilen olgulara neden olur. Sırası gelmişken belirtelim: Kredi kolaylıkları ve üretim araçlarında sermaye birikimi, kapitalist ülkelerde periyodik olarak (başlangıçta, ortalama her on yılda bir, sonraları daha uzun ve daha belirsiz zaman aralıklarıyla) yinelenen aşırı üretim *krizleri*ni anlamanın da anahtarıdır. Kapitalizm koşullarında sermaye birikimiyle, geçmişin ilkel diye bilinen ve işçinin zorla üretim araçlarından koparılması, köylünün toprağının gasp edilmesi, ortak mülkiyetteki toprakların çalınması, sömürgecilik sistemi, devlet borçları, korumacı gümrük tarifesi vb. yollarla gerçekleşen ilkel birikimi birbirinden ayırmak gerekir. "İlkel birikim" bir uçta "özgür" proletaryayı yaratırken, öbür uçta, para sahibini, kapitalisti yaratır.

*"Kapitalist birikimin tarihsel eğilimi"*ni Marx şu unutulmaz sözlerle betimliyor: "Dolaysız üreticilerin mülksüzleştirilmeleri en duygusuz bir vandalizm ile ve en bayağı, en rezil ve en iğrenç tutkuların dürtüsü altında gerçekleştirilmiştir. Kişisel emek ürünü olan, deyim yerindeyse, kendi başına, bağımsız olarak çalışan birey ile kendi emek koşullarının birlikte büyümelerine dayanan özel mülkiyetin yerini, başkasına ait, ama biçimsel açıdan özgür emeğin sömürüsüne dayanan kapitalist özel mülkiyet alır... Şimdi mülksüzleşen, bağımsız iktisadi varlığı son bulan kimse, artık kendi başına ve kendisi için çalışan işçi değil, birçok işçiyi sömürmekte olan kapitalisttir.

"Bu mülksüzleşme, kapitalist üretimin özünde yatan yasaların işlemesiyle, sermayelerin merkezileşmesiyle gerçekleşir. Her bir kapitalist, birçok kapitalistin başını yer. Bu merkezileşme ya da az sayıda kapitalistin çok sayıda kapitalisti mülksüzleştirmesi ile birlikte, emek sürecinin el birliğine dayanan biçimi, bilimin bilinçli teknik kullanımı, toprağın planlı sömürüsü, emek araçlarının yalnızca birlikte kullanılabilen emek araçlarına dönüşümü, bütün üretim araçlarında, birleşik, toplumsal emeğin üretim araçları olarak kullanılmaları yoluyla tasarruf sağlanması, bütün ulusların dünya piyasası ağına sokulması ve böylece kapitalist rejimin uluslararası bir nitelik kazanması, giderek büyüyen ölçeklerde gelişir. Bu dönüşüm sürecinin avantajlarından yararlanan ve bunları tekelleri altında tutan büyük sermaye

babalarının sayıları durmadan azalırken, sefalet, baskı, kölelik, soysuzlaşma, sömürü alabildiğine artar; ama aynı zamanda, sayıca gittikçe artan bir sınıfın, kapitalist üretim sürecinin bizzat kendi mekanizması ile eğitilen, birleşen ve örgütlenen işçi sınıfının öfkesi de artar. Sermaye tekeli, kendisiyle birlikte ve kendisinin hükmü altında gelişen üretim tarzının ayak bağı olur. Üretim araçlarının merkezileşmesi ve emeğin toplumsallaşması, sonunda, bunların kapitalist kabuklarıyla uyuşamadıkları bir noktaya ulaşır. Kabuk parçalanır. Kapitalist özel mülkiyetin saati çalmıştır. Mülksüzleştirenler mülksüzleştirilir." (*Kapital*, I).[30]

Marx'ın, *Kapital*'in II. cildinde, sermayenin bütünsel olarak yeniden üretimiyle ilgili çözümlemesi de son derece önemli ve yenidir. Marx burada da bireysel değil, yığınsal olguları; ekonominin bir parçasını değil, toplumun ekonomik yapılanışını bütünsel olarak ele alır; yukarıda sözü edilen klasik iktisatçıların yanlışlarını düzelttikten sonra, tüm toplumsal üretimi I) Üretim araçlarının üretimi ve II) Tüketim araçlarının üretimi olarak iki ana öbeğe ayırarak, ele aldığı sayısal örnekleri ayrıntılı olarak inceler ve birikmiş toplumsal sermayenin dolaşımını, hem onun önceki boyutlarda yeniden üretimi, hem de birikimi açısından, bütünsel olarak inceler. *Kapital*'in III. cildinde, değer yasasına dayanarak, ortalama kâr oranının nasıl oluştuğu sorunu çözüme kavuş-

30 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 23, s. 770, 771-773. [K. Marx. *Kapital I*, çev. M. Selik-N. Satılgan, Yordam Kitap, s. 728-29.]

turulur. Bu çözümlemenin, tek tek özel durumlar açısından ya da vülger ekonomi politiğin ve çağdaş "marjinal yarar kuramı"nın sıklıkla kendini sınırladığı yüzeysel rekabet açısından değil, toplumsal ekonominin bütünü açısından yapılmış olması, Marx'ın şahsında ekonomi biliminde ileri doğru atılmış dev bir adımı oluşturur. Artık değerin kökenini ilk çözümleyen Marx'tır; Marx, daha sonra, artık değerin kâr, faiz ve toprak kirası olarak bölünüşüne geçer. Kâr, artık değerle, işletmeye yatırılan toplam sermaye arasındaki oranın ifadesidir. "Yüksek organik yapıdaki" sermaye, (yani, değişmez sermayenin, toplumsal ortalamanın üzerinde bir boyutta değişir sermayeden büyük olması), ortalamanın altında kâr oranını verir. "Düşük organik yapıdaki" sermaye ise, ortalamanın üzerinde. Sermayeler arası rekabet, bunların her birinin bir alandan ötekine serbestçe geçebilmeleri, her iki durumda da kâr oranını ortalamaya yaklaştırır. Bir şirketin bütün metalarının değeri, o metaların toplam fiyatına eşittir, ama başka başka şirketlerde ve başka başka üretim alanlarında metalar, rekabetin etkisiyle, kendi değerlerinden değil, *üretim fiyatları*ndan (onların üretilmeleri için harcanan sermaye artı ortalama kâra eşit olan, üretim fiyatlarından) satılırlar.

Böylece, fiyatların, metanın değerinin altına düşmesi ve kârın eşitliği gibi herkesçe bilinen tartışılmaz gerçek, Marx tarafından değer yasasına dayalı olarak baştan sona açıklanmıştır, çünkü bu açıklamada metaların toplam değeriyle, toplam fiyatları birbiriyle uyumludur.

Değer (toplumsal) ile, fiyat (bireysel) arasında eşitlik kurma basit bir şekilde ve doğrudan değil, çok karmaşık bir yoldan olur: doğaldır ki, yalnızca pazar yoluyla birbirine bağlanmış ayrı ayrı üreticilerden oluşan bir toplumda kanuniyet, ancak, bireysel sapmaların birbirlerini karşılıklı olarak telafi ettikleri toplumsal-yığınsal, ortalama bir kanuniyet olarak ortaya çıkabilir.

Emekte üretkenliğin artması, sabit sermayenin, değişir sermayeye göre daha hızlı büyümesi anlamına gelir. Artık değer, yalnızca değişir sermayenin bir fonksiyonu olduğuna göre, kâr oranının (artık değerin, sermayenin yalnızca değişir kısmına değil, bütününe oranının), düşüş eğiliminde olacağı açıktır. Marx bu eğilimi ve onu gizleyen ya da ona karşı koyan bir dizi durumu ayrıntılı olarak çözümlemiştir. *Kapital* III. ciltte yer alan tefeci sermayesi, ticari sermaye, nakit sermaye gibi son derece ilginç konulara burada yer vermiyor ve en önemli bölüme, *toprak rantı* kuramına geçiyoruz. Kapitalist ülkelerde toprak mülkiyetinin ayrı ayrı kişilerin eline geçerek sınırlanmış olması dolayısıyla tarımsal ürünlerin üretim fiyatları, ortalama kalitede bir topraktaki üretim harcamalarına göre değil, en kalitesiz topraktaki üretim harcamalarına göre ve ürünlerin pazara ulaştırılmaları da ortalama koşullara göre değil, en kötü koşullara göre belirlenir. Belirlenen bu fiyatla, üretimleri en iyi toprakta (ya da en iyi koşullarda) gerçekleştirilen ürün fiyatları arasındaki fark, *diferansiyel* rantı oluşturur. Durumun ayrıntılı çözüm-

lemesini yaparak, verimlilikleri farklı topraklarda ve toprağa yatırılan farklı sermaye büyüklükleri koşullarında bunun nasıl ortaya çıktığını gösteren Marx, diferansiyel rantın bir tek, iyi topraktan kötü toprağa geçişin zincirleme olduğu, süreklilik gösterdiği durumda ortaya çıktığını öne süren Ricardo'nun nasıl yanıldığını da göstermiştir (Bkz. "Artık değer kuramı"ve burada özel bir dikkati hak eden Rodbertus eleştirisi). Oysa, belli kalitedeki toprağın, (tarım tekniklerindeki ilerleme, kentlerin büyümesi vb. etkenlerle) daha üst kalitede bir başka toprağa dönüşmesi şeklinde ters yönde geçişler de söz konusu olabildiği gibi, ünlü "azalan verimlilik yasası" da, kapitalizmin yetersizliğinin, sınırlılığının ve çelişkilerinin suçunun doğaya yüklenmesine kılıf yapılmaktadır. Öte yandan, endüstride ve genel olarak ulusal ekonominin tüm alanlarında kâr eşitliği, tam bir rekabet özgürlüğü ile, sermayenin bir alandan bir başka alana kayabilmesi özgürlüğünü gerektirir. Bu arada toprakta özel mülkiyet, tekel yaratarak, sermayenin serbestçe oradan oraya akmasına engel olur. Bu tekel sayesinde, daha düşük düzeyli sermaye kompozisyonlarına, dolayısıyla tek tek daha yüksek kâr ortalamasına sahip tarımsal ürünler, kâr oranlarının eşitlenmesi özgür sürecine katılmazlar; böylece toprak sahibi, bir tekelci olarak, fiyatları ortalamanın üzerinde tutma olanağına sahip olur, bu tekelci fiyat da *mutlak* rantı yaratır. Kapitalizm var oldukça diferansiyel rant yok edilemez, mutlak ranta gelince, örneğin top-

rağın millileştirilmesi, devlet mülkiyetine geçirilmesi yoluyla yok edilmesi *mümkündür.* Bu durum, toprakta tekelci özel mülkiyeti yıkan bir gelişme olarak tarımda rekabet özgürlüğünün daha tutarlı, daha eksiksiz uygulanması anlamına gelir. İşte bu yüzden, diyor Marx, radikal burjuvazi tarihte pek çok kez toprağın millileştirilmesi gibi ilerici burjuva bir talep yükseltmiş, ancak bu talep burjuvazinin geniş kesimlerini ürkütmüştür, çünkü günümüzde özellikle çok önemli ve çok "duyarlı" bir başka tekeli, genel olarak üretim araçları tekelini yakından ilgilendiren, kaygılandıran bir talep bu (Engels'e yazdığı 2 Ağustos 1862 tarihli mektubunda sermayenin ortalama kârı ve mutlak toprak rantı kuramını alabildiğine açık, özlü bir biçimde ve herkesin anlayabileceği bir dille açıklamıştır. Bkz. *Mektuplar*, c. III, s. 77-81. Ayrıca, yine aynı yapıtta s. 86-87'deki 9 Ağustos 1862 tarihli mektupla karşılaştırınız.).[31]

Toprak rantı tarihine ilişkin olarak Marx'ın, emek rantının (köylünün toprak sahibinin toprağında artı ürün yaratması), ürün rantına ya da ayni ranta (köylünün kendi toprağında artı ürün yaratması ve onu "ekonomi-dışı zorunlulukla" toprak sahibine devretmesi); sonra, para rantına (paraya dönüşmüş ayni rant – eski Rusya'da, meta üretimindeki gelişmenin sonucu olan *obrok**) ve nihayet köylünün yerini ücretli işçi kiralaya-

31 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Seçilmiş Mektuplar*, 1953, s. 126-131 ve 132-133.

* *Obrok* - Eski Rusya'da toprağa bağlı köylünün, toprak beyine ödediği ayni ya da nakdi kira. *-çev.*

rak toprağı işleyen tarımsal girişimcinin aldığı kapitalist ranta nasıl dönüştüğünü gösteren çözümlemesinin de önemli olduğunu not etmemiz gerekiyor burada. "Kapitalist toprak rantının oluşması" konusunda, Marx'ın, *kapitalizmin tarımdaki evrimi*ne ilişkin derinlikli (özellikle Rusya gibi geri kalmış ülkeler açısından büyük önemi olan) bir dizi düşüncesine de değinmek gerekiyor.

"Aynî rantın parasal ranta dönüşümü, kaçınılmaz bir şekilde, işgüçleri günlük kiralanan yoksullar sınıfının oluşumuna eşlik, hatta buna öncülük eder. Bu sınıfın oluşumunun başlangıç döneminde, sınıf henüz bütünlükten uzak ve yer yer ortaya çıkmaya başlamışken, *obrok*'la toprağa bağlı varlıklı köylüler arasında, kendiliğinden, tarımsal ücretli emeği sömürme alışkanlığı gelişir, tıpkı feodal dönemde feodal beye bağlı varlıklı serflerin kendilerine serf tutmalarında olduğu gibi. Böylelikle bu köylüler, yavaş yavaş, onları geleceğin kapitalistlerine dönüştürecek belli bir varlık biriktirme olanağına kavuşurlar. Bağımsız işletmelere sahip eski toprak sahipleri arasında, gelişmesi, kapitalist üretimin tarım dışı alanlardaki genel gelişmesine bağlı bir kapitalist kiracılar fideliği oluşur." (*Kapital*, c. III, s. 332)[32]

"Sahip olduğu her şeye el konan ve köylerinden kovulan köylülerin bir bölümü sanayi sermayesi için işçileri ve bunların geçim ve çalışma araçlarını 'özgürleştirmek'le kalmaz, aynı zamanda sermaye için iç pazar da oluştu-

32 Bkz. K. Marx. *Kapital*, c. III, 1955, s. 812.

rurlar." (*Kapital*, c. I, 778).[33] Her şeyini yitirerek yoksullaşan köylülük, sermaye açısından yedek işçi ordusu demektir. Bu yüzden her kapitalist ülkede "kır nüfusunun bir bölümü, sürekli olarak, kent ya da manifaktür proletaryasına dönüşmeye hazır ve bu dönüşme için uygun koşulları gözler bir halde bulunur... Tarım işçisi, ücretlerin en düşüğüne mahkûm edilir ve bir ayağı hep sefalet bataklığındadır." (*Kapital*, c. I, s. 668).[34] Köylünün, işlediği toprak üzerindeki özel mülkiyeti, küçük mülkiyetin temelini ve onun gelişerek klasik bir biçim almasının koşulunu oluşturur. Ama bu küçük üretim, ancak dar ve ilkel bir çerçevede bir üretim ve toplum koşullarında mümkündür. Kapitalizm koşullarında "köylülüğün sömürülmesi, sanayi proletaryasının sömürülmesinden ancak biçimsel olarak farklılık gösterir. Sömüren, hep aynıdır: sermaye. Tek tek kapitalistler, köylüleri teker teker ipotek ve tefecilik yoluyla sömürürler; kapitalistler sınıfı, köylüler sınıfını devlet vergileri yoluyla sömürür." (*Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*).[35] Köylünün elindeki küçük toprak parçası, toprak sahibinin buradan ücretini dilediği gibi çıkarmasını sağlarken, kapitalist için topraktan kâr, faiz ve rant elde etmenin bir aracıdır yalnızca (*18 Brumaire*).[36] Köylü genel olarak kapitalist topluma, yani kapitalistler

33 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, c. baskı, c. 23, s. 757.

34 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 23, s. 657. [K. Marx. *Kapital I*, çev. M.Selik-N. Satlıgan, Yordam Kitap, s. 620-21.]

35 K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 7, s. 85-86.

36 K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 8, s. 211.

sınıfına, ücretinin bir kısmını terk eder ve bunu güya özel mülk sahibi olarak ve çoğu kez ücretini "İrlandalı toprak kiracısı çifçinin düzeyine kadar" inerek yapar (*Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*).[37] "Ezici çoğunluğu küçük mülk sahibi köylü üreticilerden oluşan ülkelerde tahıl fiyatının, kapitalist üretim yapılan ülkelerdeki tahıl fiyatından düşük olmasının nedenlerinden biri nedir?" (*Kapital*, c. III, s. 340.) Bunun nedeni, köylünün topluma (yani kapitalistler sınıfına) artı ürününü karşılıksız sunmasıdır. "Dolayısıyla, (buğday vb. tarım ürünlerinde) böylesine düşük bir fiyat, üreticinin yoksulluğunun bir sonucudur, yoksa kesinlikle onların emek üretkenliklerinin bir sonucu değil (*Kapital*, c. III, s. 340). Kapitalizmde, küçük üretimin normal bir biçimi olan küçük toprak sahipliği gerilemekte, çökmekte, yok olmaktadır. "Küçük toprak sahipliği, özü gereği, toplumsal üretici emek güçlerinin gelişip büyümesini, toplumsal emek biçimlerini, sermayenin toplumsal birikimini, büyük ölçekli hayvancılığı, bilimin tarımsal alana her gün biraz daha çok uygulanmasını dışlar. Tefecilik ve vergi sistemi küçük toprak sahipliğini kaçınılmaz bir biçimde elden ayaktan keserek yoksulluğa sürükler. Sermayenin toprak satın almada kullanılması, bu sermayenin tarımsal uygulamadan çekilmesi sonucunu yaratırken üretim araçları sonsuz sayıda bölünür, üreticiler izole olur." (Kooperatif toplulukların, yani küçük köylü kardeşliklerinin, köylü birliklerinin, ilerici-burjuva rol oynayarak bu eğilimi yalnızca zayıflattığını, ama yok

37 K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 7, s. 85.

edemediğini; ayrıca bu birliklerin hali vakti yerinde köylüye pek çok şey verirken yoksul yığınlara hemen hiçbir şey vermediğini ve nihayet kardeşliğin kendisinin ücretli emeğin sömürücüsü olduğunu unutmamak gerek. "İnsan gücünün devasa ölçekte yağmalanması, üretim koşullarının her gün daha da kötüleşmesi ve üretim araçlarının pahalanması, küçük toprak sahipliğinin kaçınılmaz yasasıdır."[38] Kapitalizm, tarımda yaptığının aynını endüstride de yapar ve "üreticinin şehit olması"na dayanan bir üretim süreci gerçekleştirir.

"Kır işçilerinin geniş alanlara dağılmış olmaları, aynı zamanda bunların direnme güçlerini kırar; buna karşılık, toplu halde bulunmaları, şehirli işçilerin direnme güçlerini artırır. Şehir sanayilerinde olduğu gibi modern tarımda da emeğin üretkenliğinin ve hareketliliğinin artması bizzat emek gücünün israfı ve kemirilip tüketilmesi pahasına olur. Ayrıca, kapitalist tarımdaki her ilerleme, sadece işçiyi soyma sanatında bir ilerlemeden ibaret olmayıp, aynı zamanda toprağı soyma sanatında da bir ilerlemedir... Bundan dolayı, kapitalist üretim, tekniği ve toplumsal üretim süreçlerinin birleşmesini, ancak, bütün zenginliğin iki kaynağını, toprağı ve işçiyi kurutarak ilerletir." (*Kapital I*, 13. bölümün sonu).[39]

---

38 Bkz. K. Marx. *Kapital*, c. III, 1955, s. 819-820.

39 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. Baskı, c. 23, s. 514-515. [K. Marx. *Kapital I*, çev. M. Selik-N. Satlıgan, Yordam Kitap, s. 482.]

SOSYALİZM

Yukarıda anlatılanlardan da görüldüğü gibi, Marx, kapitalist toplumun sosyalist topluma dönüşümünün kaçınılmazlığını, özellikle ve bütünsel olarak, çağdaş toplumun ilerleyişini sağlayan ekonomi yasalarından çıkarır. Emeğin binbir biçim altında ve giderek artan bir hızla toplumsallaşması, Marx'ın ölümünden bu yana geçen yarım yüzyıllık süre içinde olanca çarpıcılığıyla görünürleşen büyük sermaye, kapitalist tekeller, sendikalar ve tröstlerin büyük ölçekli üretimlerindeki artış ve bütün bunların üzerine, finans sermayenin gücünün artarak devasa boyutlar alması... işte, sosyalizmin insanlığın kapısını çalmasının kaçınılmazlığı başlıca bu maddi temellere dayanıyor. Bu dönüşümün entelektüel ve ahlaki motoru, fiziki uygulayıcısı, bizzat kapitalizmin eğittiği proletaryadır. Onun burjuvaziye karşı vermekte olduğu çok farklı ve giderek zenginleşen bir biçim ve içerikteki savaşı, kaçınılmaz olarak proletaryanın iktidarı ele geçirmesine ("proletarya diktatörlüğü") yönelik siyasal bir savaşa dönüşecektir. Üretimin

toplumsallaşmasının kaçınılmaz sonucu, üretim araçlarının toplumsal mülkiyete geçmesi ve "mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmesi"dir.* Emeğin üretkenliğindeki muazzam artış, işgününün kısalması, küçük parçalara bölünmüş eski, ilkel üretimin yerini, bütün eksiklerinden arınmış, kolektif çalışmanın alması... söz konusu geçişin doğrudan sonuçlarını oluşturacaktır. Kapitalizm, tarımın sanayiyle bağını kesin bir biçimde koparır, ancak bir yandan da en yüksek gelişme düzeyine doğru yolculuğu sırasında, bu bağ için yeni ögeler yaratır; bilim-kolektif çalışma kombinasyonunu bilinçle uygulayarak tarım ve sanayiyi birleştirir, bir yandan köylülerin tüm dünyadan kopuk, terk edilmiş, yalnız, yaban yaşamlarına son verirken, bir yandan da yığınların büyük kentlerde doğal olmayan biçimde dev kitleler halinde birikmeleri sonucunu yaratarak nüfus dağılımını yeniden düzenler. Yeni aile biçimi, kadının statüsü, yetişen yeni kuşaklarla ilgili durumu tümüyle değiştiren yeni koşullar... bütün bunlar, yüksek gelişmişlik düzeyine doğru yol alırken, günümüz kapitalizminin getirip önümüze koyduğu yeni konulardır. Kadın ve çocukların çalıştırılmaları ve kapitalizmin ataerkil aile yapısını yerle bir etmesi, çağdaş toplumlarda kaçınılmaz olarak son derece yıkıcı, korkunç, iğrenç bi-

---

* *Mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmesi* – (Rusçası: "Ekspropriatsia eksproprіatorov"): Hacizlerle ya da zorla emekçilerin mallarını mülklerini elinden alanların mallarına, mülklerine ve sosyal imtiyazlarına el konulması; Ekim Devrimi'nin en önemli şiarlarından biriydi. *–çev.*

çimler alacaktır. Ama beri yandan da, "büyük sanayi", ağırlığı ev dışına, toplumsal olarak örgütlenmiş üretim sürecine vererek, kadınlara, ergenlere ve her iki cinsten çocuklara aileyi ve cinsler arası ilişkilerini en yüksek düzeyde gerçekleştirecekleri ekonomik bir temel de oluşturur. Hristiyan-Germen aile biçimini son aile biçimi sayarak mutlaklaştırmakla, eski Roma, Grek ya da Doğu aile biçimlerini -ki hepsi aynı gelişim zincirinin halkalarından başka bir şey değildir- mutlaklaştırmak arasında bir fark yoktur, her ikisi de aynı ölçüde saçmadır. Öte yandan, her iki cinsten ve her yaştan bireylerin işçi toplulukları oluşturmaları sürecinin de (bu her ne kadar "üretim sürecinin işçi için değil, son derece acımasız bir talan, yağma ve köleleştirme kaynağı olarak işçinin üretim süreci için var olduğu gibi alabildiğine kaba-kapitalistik biçimler altında, kendiliğindenci bir süreç olarak gerçekleşiyor da olsa), uygun koşullar altında, tam tersine, kaçınılmaz biçimde, insanca gelişmelerin kaynağına dönüşeceği açıktır. (*Kapital I*, 13. Bölümün sonu.) Fabrika sistemi, "belli bir yaşın üzerindeki çocukların gelecekte, yalnızca toplumsal üretimi artırmanın aracı olarak değil, her yönüyle gelişmiş insan yetiştirmenin biricik aracı olarak üretici emeklerini kuramsal derslerle ve jimnastikle birleştirecekleri nin tohumunu da barındırıyor içinde (ibid).[40] Marx'ın sosyalizmi, milliyet sorununu da, devlet sorununu da

40 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 23, s. 500-501 ve 495.

aynı tarihsel temel üzerinde, bir tek geçmişi açıklamak anlamında değil, geleceğe korkmadan bakarak kestirimlerde bulunmak ve gördüklerini hayata geçirmek için korkmadan harekete geçmek anlamında koyar ortaya. Millet, toplumsal gelişmenin burjuvazi aşamasının kaçınılmaz ürünü ve kaçınılmaz biçimidir. Ve işçi sınıfı, kendisi "ulusal" olmasa da (elbette "burjuvazinin anladığı anlamda değil"), millet sınırları içinde yer almadan, onun hamuru içine girmeden oluşamaz, gelişip güçlenemez. Ama kapitalizm geliştikçe, ulusal engelleri paramparça ediyor, ulusal ayrılmışlıklara son veriyor, ulusal zıtlaşmaların yerine sınıfsal çelişkiyi geçiriyor. Bu bakımdan "işçinin vatanı yoktur" ve hiç değilse uygar ülkelerde işçilerin "güçlerini birleştirmeleri", "proletaryanın kurtuluşunun ilk koşullarından biridir" sözleri, gelişmiş kapitalist ülkeler için tartışılmaz bir gerçekliktir (*Komünist Manifesto*).[41] Devlet, örgütlenmiş zorbalıktır ve toplumsal gelişmenin belli bir aşamasında kaçınılmaz olarak ortaya çıkar: Uzlaşmaz sınıflara bölünmüş toplum, varlığı belli ölçüde kendi varlığından kaynaklanan bir "iktidar"ı başa getirmeden yapamaz olur. Sınıfsal çelişkilerden doğduğu için devlet her zaman "güçlü" olanındır; ekonomik üstünlüğü ele geçiren, bunun yardımıyla siyasal egemenliği de elde eden sınıfındır ve bu nitelikleriyle devlet, ezilen sınıfın dize getirilmesinin ve sömürülmesinin yeni bir

41 K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 4, s. 444.

aracıdır. Bu bağlamda antik devlet her şeyden önce, köleleri dize getiren köle sahiplerinin devletiydi; feodal devlet, toprağa bağlı köylülere boyun eğdiren soylular örgütlenmesiydi; çağdaş temsili devlet ise ücretli işçilerin kapitalistlerce sömürülmelerinin aracıdır (*Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde Engels hem kendisinin, hem de Marx'ın görüşlerini açıklıyor).[42] En özgür ve ilerici biçimli burjuva devleti, bir demokratik cumhuriyet bile bu gerçekliği ortadan kaldırmaz, onun yalnızca biçimini değiştirir (hükümet-borsa ilişkisi, memurların, basının vb. -doğrudan ya da dolaylı olarak- satın alınabilir olmaları). Sosyalizm sınıfları yok ederken devleti de yok eder. "Devletin gerçekten tüm toplumun temsilcisi olarak ortaya çıkması ve üretim araçlarına toplum yararına el koyması, ilk perdedir," diye yazıyor Engels, *Anti-Dühring*'te ve ekliyor: "Aslında bu onun devlet olarak bağımsız son eylemi de olacaktır. Devlet erkinin toplumsal ilişkilere el atması bir alandan ötekine gereksizleşerek kendiliğinden son bulur. İnsanları yönetmenin yerini şeylerin yönetilmesi ve üretim sürecinin düzenlenmesi alır. Devlet 'lağvedilmeyecek', yok olup gidecektir."[43]

"Üretim işini özgür ve eşit üretici birlikteliklerine dayalı olarak düzenlemiş bir toplum devleti kaldırır ve ait olduğu yere koyar. Bu yer, çıkrık ve bronz baltaların bulunduğu Eski Eserler Müzesi'dir." (Engels, *Ailenin,*

42 K. Marx ve F. Engels. *İki Ciltte Seçme Yapıtlar*, c. II, 1955, s. 303-304.

43 Bkz. F. Engels. *Anti-Dühring*, 1957, s. 264-265.

Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni).[44] Nihayet, Marx sosyalizminin, mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmeleri döneminde de varlığını sürdürecek olan küçük köylülük konusuna bakışıyla ilgili olarak, Marx'ın düşüncelerini dile getirirken Engels'in yaptığı şu açıklama üzerinde durmamız gerekiyor: "Devlet iktidarını ele geçirdiğimizde büyük toprak sahipleri için yapmak zorunda olduğumuz şeyi, küçük köylüler için aklımızdan bile geçirmeyeceğiz, (bedelini ödeyerek ya da ödemeyerek, fark etmez) onları mülksüzleştirmeyeceğiz. Küçük köylülerle ilgili olarak yapacağımız ilk şey, her şeyden önce onların özel üretimlerini ve özel mülkiyetlerini kooperatif mülkiyete ve üretime çevirmek olacak, ama bunu zorla değil, bu amaca ilişkin toplumsal yardımlaşma örnekleri, önerileri sunarak yapacağız. O zaman, kuşkusuz, köylüye bu geçişin üstünlüklerini, -onun herhalde şimdiden anlamış olduğu üstünlükleri- kanıtlamak için elimizde pek çok olanak da bulunacak." (Engels: *Batı'da Tarım Sorunu*, Alekseyeva Yay., s. 17, Rusça çevirisinde yanlışlar var. Özgün metin: *Die Neue Zeit*'da.)[45]

---

44 K. Marx ve F. Engels. *İki Ciltte Seçme Yapıtlar*, c. II, 1955, s. 305.

45 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *İki Ciltte Seçme Yapıtlar*, c. II, 1955, s. 414-15.

PROLETARYANIN SINIF SAVAŞI TAKTİĞİ

Eski materyalizmin, koşulları anlayamamak ve devrimci eylemin anlam ve önemini değerlendirememek şeklindeki temel eksiklerini daha 1844-1845 yıllarında açıklayan Marx, hayatı boyunca, kuramsal sorunların yanı sıra, proletaryanın sınıf savaşının taktik sorunlarına da azımsanmayacak bir zaman ayırdı. Marx'ın *tüm* yapıtları ve mektuplaşmaları, özellikle de 1913 yılında yayınlanan dört ciltlik, Marx-Engels mektuplaşmaları bu konuda muazzam bir malzeme sunuyor bize. Bu malzeme henüz toparlanmış olmaktan uzaktır; hepsi bir araya getirilmediği gibi, üzerinde doğru dürüst bir çalışma da yapılmamıştır. Bu bakımdan biz burada yalnızca genel çizgiler üzerine çok kısa bir şeyler söylemekle ve *bu* noktanın eksik kalması durumunda, Marx'ın da materyalizmi tamamlanmamış, tek yanlı, ölü sayacağını vurgulamakla yetineceğiz. Proletaryanın temel taktik hedefini Marx, diyalektik materyalist dünya görüşünün

bütün önermeleri ve çıkarsamalarıyla sıkı sıkıya uyumlu olacak biçimde belirledi. Marx'a göre toplumdaki istisnasız bütün sınıflar arası ilişkilerin bir bütün olarak ve nesnel bir biçimde değerlendirilmesi, dolayısıyla da o toplumun, gelişmenin somut olarak hangi basamağında bulunduğunun ve o toplumun başka toplumlarla ilişkilerinin nasıl olduğunun değerlendirilmesi, öncü sınıf için doğru taktiğin dayanacağı noktalardı. Bu arada bütün sınıflar ve bütün ülkeler, statik değil dinamik olarak incelenirler, yani hareketsiz durumda değil, –her sınıfı var eden ekonomik koşullardan kaynaklanan– bir hareketlilik halinde. O arada hareket de yalnızca geçmiş değil, gelecek de göz önünde bulundurularak, üstelik yalnızca yavaş değişimleri gören "evrimciler"in vulger anlayışlarıyla değil, diyalektik olarak değerlendirilmelidir. "Büyük tarihsel gelişmeler sırasında 20 yılın tek bir güne eşitlendiği olur," diye yazıyordu Marx, Engels'e, "buna karşılık ileride öyle günler gelebilir ki, tek bir günün içinde 20 yıl yoğunlaşmıştır". (*Yazışmalar*, c. III., s. 127).[46] Proletarya taktiği, gelişmesinin her basamağında ve her anında, insanlık tarihinin bu nesnel ve kaçınılmaz diyalektiğini göz önünde bulundurmak; bir yandan, siyasal durgunluk ya da "barışçıl" adı da verilen atalet döneminin gelişmelerinden öncü sınıfın bilincini, zihinsel, bedensel gücünü, savaş yeteneğini arttırmak için yararlanırken, bir yandan da bu yarar-

46 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Seçme Mektuplar*, 1953, s. 139.

lanmaya ilişkin gösterdiği tüm çabalarını proletaryanın "nihai hedef"ine yönlendirerek, onun, "içinde 20 yılın yoğunlaştığı" büyük günlerin büyük sorunlarını çözme yeteneğinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmak zorundadır. Marx'ın bu soruna ilişkin iki saptaması özellikle önemli: Bunlardan biri, proletaryanın ekonomik savaşımı ve ekonomik örgütlenmesine ilişkin ve *Felsefenin Sefaleti*'nde yer alıyor, öbürü ise proletaryanın pratik hedeflerine ilişkin ve *Komünist Manifesto*'da yer alıyor. Birincisinde şöyle diyor Marx: "Büyük sanayi, birbirini tanımayan yığınla insanı bir araya getirir. Rekabet bunların çıkarlarını ayrıştırsa da, ücretlerinin korunması – patronlarla ilişkilerindeki bu ortak yan–, onları ortak bir direniş düşüncesinde birleştirir, koalisyon kurmalarını sağlar. Başlangıçta izoledir bu koalisyon, pek çok ayrı gruptan oluşur; karşılarında sürekli olarak birleşmiş bir sermaye bulan işçiler için birlikteliklerini korumak artık ücretlerini korumaktan daha önemli hale gelir... Bu mücadelede –ki gerçek bir iç savaştır–, toplumdaki tüm katmanlar önümüzdeki savaşlar için birleşir, gelişir, genişlerler. Bu noktaya ulaşan koalisyon, siyasal bir nitelik alır."[47] İşte, proletaryanın ekonomik mücadelesinin ve profesyonel işçi hareketinin, birkaç on yılı kapsayan program ve taktiği. (Bu uzun dönem boyunca proletarya, "önümüzde kendisini bekleyen savaşlar" için güç biriktirecektir.) Bütün bunları, Marx ve Engels'in İngiliz

47 K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 4, s. 183.

işçi hareketinden örneklere dayanarak, endüstriyel "gelişmişlik" arttıkça "işçilerin satın alınmaları" (*Engels'le Yazışmalar*, c. I, s. 136)[48] ve mücadeleden koparılmaları girişimlerinin de nasıl arttığını ve bolluk, refah denen şeyin genelde işçilerin nasıl "moralini bozduğunu" (c. II, s. 218); İngiliz proletaryasının nasıl "bütün ulusların en burjuvası olan İngiliz burjuvasına dönüştüğünü ve sanki burjuvazinin yanı sıra, burjuva aristokrasisi ve burjuva proletaryasına sahip olmak gibi bir hedefin peşinde olduğunu") (II, 290);[49] "devrimci enerji"sinin nasıl yitip gittiğini (III, 124); İngiliz işçilerinin "görünürdeki burjuva yozlaşmasından kurtulmaları" için, ama az-ama çok, nasıl uzun bir zaman geçmesi gerektiğini; İngiliz işçi hareketine "Çartist ateş"in nasıl yetmediğini (1866; III, 305);[50] İngiliz işçi önderlerinin nasıl "radikal burjuvayla-işçi arası" bir tipe dönüştüğünü (Holyoak üzerine, IV, 209); İngiltere'de tekel gücü parçalanmadıkça, Britanyalı işçilerle ilgili olarak yapılabilecek bir şey bulunmadığını (IV, 433)[51] gösteren çok sayıdaki saptamalarıyla karşılaştırmak gerek. Marx ve Engels, işçi hareketinin genel gidişi içinde ekonomik mücadelenin taktiklerini, son derece geniş, çok yönlü, diyalektik ve gerçekten devrimci bir bakış açısıyla ele alırlar burada.

48 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, c. XXI, 1932, s. 144.

49 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, c. XXII, 1931, s. 271 ve 360.

50 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, c. XXIII, 1932, s. 142, 145 ve 336.

51 K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, c. XXIV, 1931, s. 252 ve 529.

Komünist Manifesto, siyasal savaş taktiği olarak Marksizmin temel ilkelerinden birini öne sürdü: "Komünistler işçi sınıfının dolaysız amaçlarına ve çıkarlarına ulaşılması için mücadele ederler; ama bugünkü hareketin içinde hareketin geleceğini de temsil ederler."[52] Marx'ın 1848 yılında Polonya'da "tarım devrimi" partisini, "1846 Krakow ayaklanmasını çıkaran" partiyi desteklemesi de bu nedenledir.[53] 1848-1849 yıllarında ise Almanya'da aşırı devrimci demokratları destekledi ve sonraları da, taktikle ilgili olarak o günlerde söylediği sözlerin hiçbirini geri almadı. Köylülükle ittifakın –yalnızca köylülükle ittifakın– amaçlarını bütünüyle gerçekleştirme olanağı verebileceği Alman burjuvazisini, "halka daha en başından ihanet etme" ve "eski toplumun taç giymiş temsilcileriyle uzlaşma" eğiliminde olan bir unsur olarak gördü. İşte, Marx'ın, burjuva demokratik devrimler sırasında Alman burjuvazisinin sınıfsal durumuna ilişkin, toplumu hareketliliğiyle ele alan, ama bu hareketliliği yalnızca *geriye* dönük yüzünden görmeyen, bu niteliğiyle de materyalist bakışa örnek gösterilebilecek nihai analizi:

52 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 4, s. 458. [K. Marx ve F. Engels. *Komünist Manifesto*, çev. Nail Satlıgan, s. 83.]

53 1815 yılında Avusturya, Prusya ve Rusya'nın kontrolü altında olan Krakow cumhuriyetinin demokratik ulusal kurtuluş ayaklanması söz konusu ediliyor. Ayaklanma sırasında isyancılar ulusal hükümetlerini kurdular; hükümet yayınladığı bildiride bundan böyle feodal yükümlülüklerin kalktığını duyurdu ve köylülere ellerinden alınan toprakların onlara hiçbir ödeme yükümlülüğü getirmeksizin geri verileceği sözü verdi. Yayınladığı başka bildirilerde de, ulusal usta işliklerinin kurulduğunu, ustaların buralarda yüksek ücretlerle çalışacaklarını, yurtaşların eşit olduklarını duyurdu. Ancak çok geçmeden ayaklanma bastırıldı. –*Rusça Ed.*

"... Kendine de, halka da inanmayan; yukarıdakilerin önünde homurdanıp söylenen, aşağıdakilerin önünde titreyen; dünya çapındaki fırtınalardan gözü korkmuş; hiçbir zaman enerjik olmayan, her zaman aşırmacı, insiyatif nedir bilmeyen... bunaklığa özgü çıkarlarının yönlendirmesiyle genç ve sağlıklı bir halkın ilk gençlik atılışlarını yönetmeye ve yolundan saptırmaya kendini mahkûm gören iğrenç ihtiyar..." (*Neue Rheinische Zeitung*, 1848. Bkz: *Literarischer Nachlas*, c. III, s. 212).[54] Aşağı yukarı 20 yıl sonra Engels'e yazdığı mektupta (*Briefwechsel*, c. III, s. 224) 1848 devriminin başarısızlığa uğramasının nedeni de Marx'a göre, özgürlük için savaşın tek seçenek olduğu koşullarda, burjuvazinin köleci düzenle barışı yeğlemesiydi. 1848-1849 devrimler dönemi bittiğinde Marx her türden devrim oyunlarının karşısına dikilerek (Schalper ve Willich'e karşı mücadelesi) güya "barışçıl" yeni devrimlerin hazırlandığı bu yeni döneme özgü çalışabilme yeteneği gösterilmesi gerektiğinde ısrarcı oldu. Marx'ın nasıl bir ruh haliyle böyle bir çalışma yürütülmesini talep ettiği, kendisinin gericiliğin şahlandığı 1856 Almanya'sına ilişkin değerlendirmesinden de görülebilir: "Almanya'da her şey, öyle ya da böyle bir proleter devrime arka çıkabilecek ikinci bir köylü savaşına ne kadar imkan bulunduğuna bağlı."

54 Bkz. K. Marx. *Burjuvazi ve Karşıdevrim*. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 6, s. 116-117.

(*Engels'le Yazışmalar*, II, 108).[55] Almanya'da demokratik (burjuva) devrim henüz sona ermemişken Marx sosyalist proletaryanın taktiğiyle ilgili olarak tüm dikkatini köylülüğün demokratik enerjisinin güçlenmesine yöneltti. Marx, Lassalle'ın, "tüm Prusya işçi hareketine somut biçimde ihanet ettiği" görüşündeydi (c. III, s. 210), ki gerçekten de Lassalle toprak sahiplerine ve Prusya milliyetçiliğine hoşgörüyle bakıyordu. "Bir tarım ülkesinde," diye yazıyordu Engels, 1865 yılında, o sıralar basında yer alacak ortak yazılarıyla ilgili olarak Marx'la fikir alışverişinde bulunurken, "... sanayi işçileri adına söz söylerken, feodal soyluluğun köylüler üzerinde uyguladığı 'sopalı sömürü'yü unutarak yalnızca burjuvaziye saldırmak, tek kelimeyle alçaklık!" (c. III, s. 217).[56] 1864-1870 döneminde, Almanya'da burjuva demokratik devrimlerin tamamlanması ve Prusya ile Avusturya'da sömürücü sınıfların savaşlar dönemi sonuna yaklaşırken, şu ya da bu yolla bu devrimin *yukarıdan* tamamlanmasıyla ilgili olarak Marx, Bismarck'la fingirdeşip duran Lassalle'ı paylamakla kalmadı, kendini "Avusturya-severliğe" kaptıran ve partikülarizm savunuculuğuna soyunan Liebknecht'in de yanlışlarını ortaya koydu; Bismarck'la da, Avusturya-severlerle de aynı acımasızlıkla mücadele edecek ve

55 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Seçme Mektuplar*, 1953, s. 86.

56 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, c. XXIII, 1932, s. 232-239.

"zafer sahipleri"ne –Prusyalı Junkerlere– hiç uygun düşmeyecek, tam tersine, "Prusya askeri zaferlerinin sonucu olan şu zemin üzerinde bile", onlara karşı hemen yeni bir devrim savaşı tutuşturacak devrimci taktikler talebinde bulundu (*Engels'le Yazışmalar*, c. III, s. 124, 136, 147, 179, 204,210,215, 418, 437, 440-441).[57] Enternasyonal'in ünlü 9 Eylül 1870 tarihli seslenişinde Marx Fransız proletaryasını zamanından önce bir ayaklanmaya kalkışmaması için uyardı,[58] ama bu ayaklanma yine de başlatıldığında (1871) Marx, yığınların bu devrimci girişimini, bu "gökyüzüne hücumu" (Marx'ın Kugelmann'a mektubu)[59] coşkuyla selamladı. Başka pek çok durumda da olabileceği gibi, bu durumda devrimci kalkışmanın başarısızlığa uğraması, Marx'ın diyalektik materyalizmi açısından, proletaryanın savaşımının genel gidişi ve *sonuçları* düşünüldüğünde, kazanılmış pozisyonları terk etmekten ve savaşmadan teslim olmaktan daha kötü değildi. Böyle bir teslimiyet, proletaryanın moralini bozacağı gibi, onun savaş yeteneğini de budayabilirdi. Siyasal durgunluk ve burjuva legalitesinin iktidarı döneminde mücadelenin legal araçlarını değerlendiren Marx, 1877-1878 yıllarında, sosyalistlere karşı o istisnai ya-

57 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, c. XXIII 1932, s. 152, 154-155, 166, 199, 225-226, 232, 237-238, 461, 482, 488.

58 K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, 2. baskı, c. 17, s. 274-282.

59 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *İki Ciltte Seçme Yapıtlar*, c. II, 1955, s. 443-444.

sanın[60] yayınlanmasından hemen sonra, Most'un "devrimci cümleler"ini sert bir şekilde kınadığı gibi, o aralar bütünüyle oportünizmin etkisi altında bulunan ve *istisnai yasa*ya karşı hemen bir illegal savaş başlatma kararlılığı, direnci, devrimci duruşu gösteremeyen Sosyal Demokrat Parti ve onun oportünizmine de aynı sertlikle yüklendi. (*Marx'tan Engels'e Mektup*, c. IV, s. 397, 404,418, 422, 424[61]; ayrıca Sorge'a mektupla da karşılaştırınız.)

60 *Sosyalizm karşıtı istisnai yasa*, 1878 yılında Almanya'da Bismarck hükümetince, işçi hareketiyle, sosyalist hareketle mücadele edebilmek için çıkarılmıştı. Yasayla, Sosyal Demokrat Parti'nin bütün örgütlerinin yanı sıra, kitlesel işçi örgütleri kapatılıyor, işçi basını susturuluyor, tüm sosyalist yayınlar toplatılıyor; sosyal demokratlar izleniyor, sürülüyorlardı. Gitgide güçlenen işçi hareketinin kitlesel baskılarıyla 1890 yılında sosyalistlere karşı istisnai yasa yürürlükten kaldırıldı.

61 Bkz. K. Marx ve F. Engels. *Yapıtlar*, c. XXIV, 193 l, s. 480-481, 488, 505-506, 513, 515.

KAYNAKÇA

Marx'ın toplu yapıtları ve mektupları bugün hâlâ yayınlanabilmiş değil; ancak bu yapıtlar Rusçaya başka dillerden daha çok çevrilmiş durumda. Aşağıda bunların zamandizinsel bir listesi veriliyor. Marx'ın Epikür felsefesi üzerine tezi, 1841 yılına ait (ölümünden sonra yayınlanan *Literarischer Nachlass* içinde yer aldı). Bu tezinde Marx'ın henüz Hegelci-idealist bir çizgide olduğu görülüyor. Marx'ın *Ren Gazetesi*'nde (Köln) yer alan, özellikle de 6. Rhen Städt basın özgürlüğü tartışmalarına, orman suçları yasasına ve siyasal özgürlüğün teoloji vd. karşı korunmasına ilişkin eleştirileri (bir bölümü "*Literarischer Nachlass*"da yer almıştır), 1842 yılına ait. Burada Marx'ın idealizmden materyalizme ve devrimci demokratlıktan komünizme geçişi izlenebilmektedir. 1844 yılında Paris'te Marx ve Arnold Ruge tarafından yayınlanan *Alman-Fransız Yıllığı*'nda ise, söz konusu geçişin tamamlandığı görülüyor.

Marx'ın özellikle dikkate değer yazıları: "*Hegel Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Giriş*" (*Literarischer Nachlass*'da yayınlandıktan başka, ayrı bir broşür halinde de basılmıştır) ve "*Yahudi Sorunu*" (bu da "Znanie" Yayınlarından ("*Ucuz Kitaplar*", No: 210) broşür olarak çıktı. 1845 yılında Marx ve Engels, birlikte, Frankfurt'ta *Kutsal Aile. Bruno Bauer'e ve K° ye Karşı*'yı yayınladılar (*Literarischer Nachlass*'da yayınlanması dışında *Noviy Golos*'tan (1906) ve *Vestnik Znanie*'den (1907) çıkan iki ayrı Rusça baskısı daha var. Marx'ın Feuerbach üzerine tezleri 1845 ilkbaharına tarihlenir (Bunlar F. Engels'in *Ludwig Feuerbach* broşürünün eki olarak basıldı; Rusça çevirisi var). 1845-1847 yıllarında Marx *Vorwärts*, *Brüsseler Deutsche Zeitung* (1847), *Das Westphälische Dampfboot* (Bielefeld, 1845-1848), *Der Gesellschaftsspiegel* (1846, Elberfeld)

gibi gazetelerde (çoğu elden geçirilmemiş, pek çoğunun yeni baskıları yapılmamış ve Rusçaya da çevrilmemiş) bir dizi makale yayınladı. Marx'ın Paris ve Brüksel'de yayınlanan Proudhon karşıtı temel yapıtlarının yayınlanış tarihi 1847: *Felsefenin Sefaleti. Bay Proudhon'un 'Yoksulluk Felsefesi'ne Yanıtlar* ("*Novıy Mir*"de 3 ayrı Rusça baskı: biri Lvoviç, biri Alekseyeva, biri "*Prosveşçenia*" yayını, her üçü de 1905-1906 yıllarında). 1848 yılında Brüksel'de "*Ticaret Özgürlüğü Üzerine Konuşma*" yayınlandı (Rusça çevirisi var), ardından da Londra'da, Engels'le birlikte kaleme aldıkları ünlü *Komünist Parti Manifestosu* yayınlandı; hemen hemen tüm Avrupa dillerine, kısmen de başka dünya dillerine çevrildi. 1905-1906 yıllarında "Molot", "Kolokol", "Alekseyev" vd. tarafından Rusçada 1905-1906 yıllarında 8 baskı yaptı, pek çok kez toplatıldı, "*Komünist Manifesto*", "*Komünizm Üzerine*", "*Komünizmde Toplumsal Sınıflar*", "*Kapitalizm ve Komünizm*", "*Tarihin Felsefesi*" gibi değişik adlar altında yayınlandı. Gerek kitabın, gerekse Marx'ın öbür yapıtlarının tam ve en doğru çevirileri için, yurtdışında çoğu "*Osvobojdenia Truda*"dan ("*Emeğin Kurtuluşu*") çıkan yayınlara bakınız. 1 Haziran 1848-19 Mayıs 1849 arasında Köln'de, gerçek yayın yönetmenliğini Marx'ın yaptığı *Yeni Ren Gazetesi* yayınlandı. Marx'ın devrimci proletaryanın hâlâ aşılamamış, en iyi organı olan bu gazetedeki pek çok yazısı elden geçirilip toparlanmamış ve bunların topluca yeniden yayınları yapılmamıştır. Bunlardan en önemlileri *Literarischer Nachlass*'a girmiştir. Marx'ın bu gazetede yayınlanan yazıları ayrı broşürler halinde pek çok kez basılmıştır: *Ücretli Emek ve Sermaye* (1905-1906 yıllarında Rusçada 4 kez yayınlandı: "Kozman", "Molot", "Myagkov" ve "Lvoviç" baskıları.). Yine aynı gazetede yayınlanan *Liberaller İktidarda* ("Znanie", "Ucuz Kitaplar", No: 272, СПб. 1906). 1849 yılında Marx Köln'de *İki Siyasal Süreç*'i yayınladı (Basın yasasına muhalefet ve hükümete karşı halkı silahlı ayaklanmayı çağırmak suçlamalarıyla yargılandığı ve aklandığı davada Marx'ın jüri önünde yaptığı iki ayrı savunma konuşması. Konuşmanın Rusça çevirisi 1905-1906 yılların-

da 5 kez yayınlandı: "Alekseyeva", "Molot". "Myagkov", "Znanie", "Noviy Mir" yayını olarak). 1850 yılında, Marx *Yeni Ren Gazetesi*'ni Hamburg'ta dergi olarak yayınladı (6 sayı). Burada yayınlanan en önemli yazılar *Literarischer Nachlass*'a girdi. 1895 yılında Engels'in yeniden yayınladığı Marx yazılarından oluşan broşür (*Fransa'da Sınıf Mücadeleleri: 1848-1850* özellikle önemlidir (Rusça çevirisi M. Malıy Yay. "Bibl." No: 59-60; keza "*Tarih Çalışmaları*" toplamına da bakınız, Bazarov ve Stepanov çevirileri, Skirmunt Yayınevi, СПб. 1906 yılında "*XX. Yüzyıl Hayatı Üzerine Düşünceler, Görüşler*", СПб. 1912). 1853'de New York'ta Marx'ın *Louis Bonaparte'ın 18 Brumer'i* başlıklı broşürü yayınlandı (Rusça çevirisi az önce sözünü ettiğim "toplam"da yer aldı). 5 kez yayınlandı. Aynı yıl Londra'da "*Komünistlerin Köln Davaları Üzerine Açıklamalar*" (Rusça çevirisi "*Komünarların Köln Davası*" adıyla, "Populamo Nauçnaya Biblioteka"dan yayınlandı: 28 Ekim 1906, No: 43, СПб.). 1851 Ağustosundan 1862'ye kadar[62] Marx New York gazetesi *Tribune*'ün (*The New York Tribune*) sürekli çalışanı oldu; buradaki yazılarının çoğu imzasız olarak, yayın kurulunun yazısıymış gibi yayınlandı; bunların en önemlileri: *Almanya'da Devrim ve Karşı-Devrim* (Marx ve Engels'in ölümlerinden sonra Almanca çevirisi yayınlandı (Bazarov ve Stepanov'un yaptıkları Rusça çevirileri iki ayrı toplamda yer aldı; ayrıca broşür olarak 1905-1906 yıllarında 5 ayrı baskısı yapıldı: "Alekseyeva", "Toplumsal Yarar", "Noviy Mir", "Genel Kitaplık" ve "Molot"dan.). Marx'ın *Tribune*'deki bazı yazılarının, Londra'da ayrı broşürler olarak yayınlandığını da belirtelim. Örneğin Palmerstone üzerine kaleme aldığı "XVIII. Yüzyıl Diplomasi Tarihi Üzerine Açıklamalar" (İngiliz liberal parti bakanlarının Rusya'ya karşı sürekli olarak açgözlüce bir bağımlılık

62 Engels, Marx üzerine yazdığı "*Handwörterbuch der Staatswissenschaften*", Bd. 6, S. 603 ("*Devlet Bilimleri Sözlüğü*", c. 6, s. 603 –*çev.*)'deki yazısında ve Bernstein, 1911 yılında "Britanya Ansiklopedisi"nin 11. baskısına yazdığı "Marx" makalesinde, Marx'ın "*Tribune*"de çalıştığı yılları 1853-1860 şeklinde göstererek yanlış yapıyorlar. 1913 yılında yayınlanan Marx-Engels yazışmalarına bakınız.

içinde olmalarına dair bir yazı) vb. Marx'ın ölümünden sonra kızı Eleanora Eweling, babasının *Tribune*'de Doğu sorunu üzerine yayınladığı yazılarından bazılarını *The Eastern Question* (*Doğu Sorunu*) adıyla yayınladı. Londra, 1897. Bu kitap Rusçaya *Savaş ve Devrim* adıyla kısmen çevrilmiştir. Sayı 1. Marx ve Engels: "Yayınlanmamış Yazılar (1852-1853-1854)". Harkov, 1919. ("Bizim Fikrimiz" Kitaplığı). 1854 yılı sonundan başlayarak bütün 1855 yılı boyunca Marx *Neue Oder-Zeitung* gazetesinde çalıştı; 1861-1862 yıllarında ise Viyana gazetesi *Press*'de yazdı. Burada yayınladığı yazılar toparlanmamıştır; bunlardan ancak bir kısmı Marx'ın pek çok mektubunun da yayınlandığı *Neue Zeit*'de yayınlanmıştır. Marx'ın *Das Volk*'da (Londra, 1859) yayınlanan, 1859 İtalyan savaşının diplomasi tarihi üzerine yazdıklarını da bu kapsam içinde düşünmek gerek. 1859 yılında Berlin'de Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'sı yayınlandı (Rusça çevirisi, Manuylov'un redaksiyonu altında, Moskova, 1896 ve СПб. 1907. Çeviren: Rumyantsev). 1860'ta Londra'da Marx'ın "*Herr Vogt*" ("Bay Vogt") broşürü yayınlandı. 1864'te, Londra'da Marx'ın yazdığı "*Uluslararası İşçi Kardeşliği'ne Sesleniş*" yayınlandı (Rusça çevirisi var). Bundan başka da pek çok bildiri, sesleniş, manifesto ile Enternasyonal'in Genel Kurul kararları hep Marx'ın kaleminden çıkmıştır. Tüm bu materyal üzerinde doğru dürüst bir çalışma yapılmadığı gibi, bunlar henüz toparlanabilmiş bile değildir. G. Yekk'in, Marx'ın bazı mektuplarıyla onun kaleminden çıkma bazı karar tasarılarına da yer verdiği *Enternasyonal* adlı kitabı (Rusça çevirisi СПб. 1906, "Znanie"). bu konuda atılmış bir ilk adım olarak görülebilir. Enternasyonal Genel Kurulu'nun Paris Komünü dolayısıyla yayınladığı ve 1871'de Londra'da *Fransa'da İç Savaş* başlığıyla ayrı bir broşür olarak yayınlanan manifesto da Marx'ın kaleme aldığı Enternasyonal belgeleri arasındadır (Rusça çevirisi Lenin'in editörlüğünde "Molot"dan çıktı; başka baskıları da var). Marx'ın, Enternasyonal üyesi Kugelman'la yazışmaları 1862-1874 dönemini kapsar (Rusçada biri A. Hoyhbarg çevirisi olarak, öbürü Lenin editörlüğünde olmak

üzere iki ayrı baskısı var). 1867'de Hamburg'ta Marx'ın temel yapıtı *Kapital. Ekonomi Politiğin Eleştirisi* çıktı: c. I. Kitabın 2. ve 3. ciltleri Marx'ın ölümünden sonra, Engels tarafından 1885 ve 1894 yıllarında yayınlandı. Rusçada I. cildin beş ayrı baskısı bulunuyor (ikisi Danielson çevirisiyle, 1872 ve 1894 tarihli; ikisi Struv editörlüğünde ve E. A. Gurviç ve L.M. Zak çevirileriyle, 1. basım 1899, 2. basım 1905; son baskısı Bazarov ve Stepanov editörlüğünde yapıldı). II. ve III. ciltler bir Danielson çevirisiyle yayınlandı (ki pek tatmin edici değil), bir de Bazarov ve Stepanov editörlüğünde yayınlandı (bu ilkinden daha güzel). Marx 1876'da Engels'in *Anti-Dühring* ("*Herrn Eugen Dührings Umwälzung der wissenschaft*") adlı kitabıyla ilgili çalışmalara katıldı, elyazmasından kitabın tümünü okudu, ayrıca ekonomi politiğin tarihiyle ilgili koca bir bölüm yazdı kitaba. Marx'ın ölümünden sonra yayınlanan eserleri: *Gotha Programının Eleştirisi*, 'СПб. 1906, Almanca olarak *Neue Zeit*'da, 1890/91, No: 18). *Ücret, Fiyat ve Kâr* (26 Haziran 1865'de okunan rapor, *Neue Zeit*, XVI, 1897/98. Rusça çevirisi "Molot" (1906) ve Lvoviç (1905) yayını olarak var. "*K. Marx, Fr. Engels ve F. Lassale'ın Yazı Mirası*", 3 cilt, Stutgart, 1902 (Rusça çevirisi Akselrod vd.'nin editörlüğünde 2 cilt olarak yayınlandı. СПб. 1908. I. cilt ayrıca E. Gurviç editörlüğünde, 1907'de Moskova'da yayınlandı. Lassale'ın Marx'a yazdığı ve bağımsız olarak yayınlanan mektuplar, *Literarischer Nachlass*'a girdi. K. Marx, F. Engels vd.'nin Sorge'ye mektupları (Rusçada iki ayrı yayını var: biri Akselrod'un editörlüğünde, biri Lenin önsözüyle Dauge yayını). *Artık-Değer Teorileri*, 3 cilt, 4 bölüm halinde 1905-1910, Stutgart; Kautsky'nin yayınladığı *Kapital*'in dördüncü cildinin müsveddesi (yalnızca birinci cildin, üç ayrı yayın halinde Rusça çevirisi var: СПб. 1906, Plehanov'un editörlüğünde; Kiyev, 1906, Jeleznov'un editörlüğünde; Kiyev, 1907, Tuçapskiy'nin editörlüğünde). 1913'te, Stutgart'ta 4 büyük cilt halinde *Marx-Engels Yazışmaları* çıktı: Eylül 1844 ile 10 Ocak 1883 arasında yazılmış, K. Marx'ın yaşamöyküsünü ve dünya görüşünü öğrenmek bakımından çok değerli belge niteliğinde

1386 mektup içeren bir kitap oldu, *Marx-Engels Yazışmaları.* 1917'de Marx ve Engels'in ortak imzalarını taşıyan *Yazılar: 1852-1862,* 2 cilt olarak yayınlandı (Almanca). Bu kitapta yer verilen Marx'ın yapıtlarının listesine ilişkin olarak şunu hemen belirtmek gerekir ki burada Marx'ın daha az önemli bazı makaleleriyle, çoğu *Neue Zeit, Vorwarts* vb. sosyal demokrat periyodiklerde yayınlanmış Almanca yazılar; başta 1905-1906 broşürleri olmak üzere Rusçaya çevrilmiş bütün Marx yapıtlarında da bu listenin eksik olduğuna hiç kuşku yok.

Marx ve Marksizm üzerine yazılarınsa dudak uçuklatıcı boyutta olduğunu belirtelim. Yazarlarını üç önemli gruba ayırarak bunların yalnızca en önemlilerini belirtmekle yetineceğiz: Büyük ölçüde Marx'ın görüşlerini paylaşan Marksist yazarlar; Marksizm düşmanı burjuva yazarlar ve Marksizmin kimi temel ilkelerini kabul ediyormuş gibi görünüp, gerçekte onun yerine burjuva görüşleri benimseyen revizyonist yazarlar. Kendine özgü bir revizyonizm türü olan Rus revizyonizmini, Marx karşısında Narodnik duruşlarından teşhis etmek mümkündür. V. Zombart *Ein Betrag zur Bibliographie de Marxismus* (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, XX, 2. Heft, 1905, S.S. 413-430) adlı kitabında 300 adlık bir liste veriyor, ki çok eksik bir liste olduğuna kuşku yok. Buradaki listenin eksiklerini tamamlamak için Bkz.: *Neue Zeit*, 1883-1907 arası ile sonraki yıllar göstergeleri. Yine, Bkz.: Josef Stammhammer: *Bibliographie des Sazialismus und Kommunismus*. Bd. I-III. Jena (1893-1909). Marksizmin daha ayrıntılı bir kaynakçasını ortaya çıkarmak için şunların da gösterilmesi gerekir: *Bibliographie der Sozialwissenschaften.* Berlin. Jahrgang 1, 1905 u. Ff. Bkz. Yine N. A. Rubakin, *Kitaplar Arasında* (2. baskı, c.II). Burada yalnızca en önemli yayınlardan söz ediyoruz. Marx'ın yaşamöyküsüne ilişkin olarak her şeyden önce F. Engels'in 1878'de Brunswik'te yayınlanan *Volkskalender*'deki yazısından söz etmemiz gerek; ayrıca *Handwörterbuch der Staatswissenschaften.* Bd. 6. S. 600-603. W. Liebknecht: "*Karl Marx zum Gedächtniss*". Nümb. 1896. Lafargue:

"*K. Marx. Persönliche Erinnerungen*". Rusça çevirileri V. Libkneht: *Karl Marx*, СПб. 1906. P. Lafargue *K. Marx'la Anılarım.* Odessa, 1905 (Özgün metin için bkz.: *Neue Zeit*, IX, I) "*Karl Marx Hatıraları*". СПб. 1908, s. 410, Yu. Nevzorov, N. Rojkov, V. Bazarov, Yu. Steklov, A. Finn-Yenotayevskiy, P. Rumyantsev, K. Renner, G. Rolland-Golst, V. İlyin, R. Lüksemburg, G. Zinovyev, Yu. Kamenev, P. Orlovskiy ve M. Taganskiy'nin Marx'la anılarının toplamı. Fr. Mering: "*Karl Marx*". Amerikalı sosyalist Spargo'nun hazırladığı kapsamlı yaşamöyküsü tatmin edici olmaktan uzak (Spargo: "*K. Marx, his life and work*". London, 1911). Marx'ın eylemlerine genel bir bakış için bkz.: K. Kautsky: "*Die historische Leistung von K. Marx. Zum 25. Todestag des Meisters*". Berlin. 1908. Rusça çeviri: "*K. Marx ve Tarihsel Önemi*". СПб. 1908. Klara Zetkin'in çok popüler olmuş broşürüyle de krştz.: "*K. M. Und sein Lebenswerk*" (1913). Marx'la Anılar: Annenkov, "*Vestnik Evropı*", 1880, No: 4 (ve "*Anılar*", c. III. "*Olağanüstü On Yıl*". СПб. 1882) ve Karl Şurets, "Russkoe Bogatstvo", 1906, No: 12; M. Kovalevskiy, "*Vestnik Evropı*", 1909, VI ve sonrası. Marksist felsefe ve tarihsel materyalizm üzerine G. V. Plehanov'un kaleme aldığı en iyi çalışmalar: "*Yirmi Yıl*". СПб. 1909, 3. baskı; "*Savunmadan Saldırıya*". СПб. 1910; "*Marksizmin Temel Sorunları*". СПб. 1908; "*Bizi Eleştirenlere Eleştirimiz*". СПб. 1906; "*Tarihe Monist Bakış Üzerine*". СПб. 1908 ve başkaları. Antonio Labriola: "*Materyalist Tarih Anlayışı Üzerine*". СПб. 1898. Yine Labriola'nın: "*Tarihsel Materyalizm ve Felsefe*". СПб. 1906. Fr. Mehring: "*Tarihsel Materyalizm Üzerine*". СПб. 1906 (biri "Prosveşçenie"den, biri "Molot"dan 2 ayrı baskı). Yine Mehring'in: "*Lessing Efsanesi*". СПб. 1908 ("Znanie). Krştz.: (Marksist olmayan) Ş. Andler: "*Komünist Manifesto. Tarih, Giriş, Yorum*". СПб. 1906. Yine bkz.: Engels, Kautsky, Lafargue ve pek çok başka yazarın katkısıyla oluşturulmuş bir yazılar toplamı: "*Tarihsel Materyalizm*". СПб. 1908. L. Akselrod: "*Felsefi Yazılar. Tarihsel Materyalizm Eleştirilerine Yanıt*". СПб. 1906. *E. Unterman*'ın, Ditsgen'in Marksizmden başarısız ricatına özel savunma: "*Die*

logischen Mängel des engeren Marxismus". München. 1910 (750 sayfalık kapsamlı, ama pek de ciddi olmayan bir çalışma). Hugo Riekes: "*Die philosophische Wurzel des Marxismus*" "*Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*", 62. Jahrgang, 1906, 3. Heft, S. 407-432, Marx'ın görüşlerine karşıt birinin, bu görüşlerin materyalist açıdan felsefi bütünlüklerini gösteren ilginç bir çalışma. Benno Erdmann: "*Die philosophischen Voraussetzungen der materialistischen Geschichtsauffassung*" "*Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft*" (Schmollers Jahrbuch). 1907, 3. Heft, S. 1-56 Marx'ın felsefi materyalizmin bazı temel ilkeleri ile Kantçılık ve bilinemezcilik üzerine toplumda geçerli olan düşüncelere itirazların toplamı. R. Stammler: "*Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung*". 2 baskı Lpz. 1906 (Kantçı görüşler). Voltman: "*Tarihsel Materyalizm*", Rusça çeviri, 1901 (yine Kantçı görüşler). Forlender: "*Kant ve Marx*". СПб. 1909 (yine). Krştz.: A. Bogdanov'la V. Bazarov vd. arasındaki polemik ("*Marksist Felsefe Üzerine Yazılar*", СПб. 1908. A. Bogdanov: "*Büyük Fetişizmin Düşüşü*". M., 1909 ve başka çalışmalar) ve İlin'in (*Materyalizm ve Ampiriokritisizm*'i. Moskova, 1909). Tarihsel materyalizm ve etik sorunu üzerine: K. Kautsky: "*Etik ve Materyalist Tarih Anlayışı*". СПб. 1906 ve yine Kautsky'e ait çok sayıda başka çalışma. Sonra, Boudin: "*Das theoretische System von K. Marx*". Stuttg. 1909 (L. B. Budin: ("*Yeni Eleştiri Işığında Marx'ın Kuramsal Sistemi*", V. Zasuliç editörlüğünde İngilizceden çeviri. СПб. 1908). Hermann Gorter: "*Der historische Materialismus*". 1909. Marksizm karşıtlarının yapıtlarından göstereceklerimiz: Tugan-Baranovskiy: "*Marksizmin Kuramsal Temelleri*". СПб. 1907. *C. Prokopoviç*: "*Marx Eleştirisine Giriş*". СПб. 1901. Hammacher: "*Das philosophischökonomische System des Marxismus*" (Lpz. 1910, s. 730 (başka yapıtlardan alıntılar yapılarak oluşturulmuş bir alıntılar toplamı). V. Zombart: "*XIX. Yüzyılda Sosyalizm ve Toplumsal Hareketler*". СПб. Max Adler (Kantçı); "*Kausalität und Teleologie*" (Wien. 1909: "Marx-Studien") ve "*Marx als Denker*".

İdealist-Hegelci Giov. Gentile'den dikkate değer bir kitap: "*La philosophia di Marx*", (Pisa, 1899). Yazar kitabında, Marx'ın diyalektik materyalizminin, genel olarak Kantçılarla, pozitivistlerin gözünden kaçan bazı önemli yanlarına değiniyor. Ve *Levy*'den, Marx'ın felsefi öncellerinin en önemlilerinden biri üzerine bir çalışma: "*Feuerbach*". Marx'ın bazı yapıtlarından yapılan yararlı bir alıntılar toplamı: "*Marksistin Ajandası*". СПб. ("Delo") 1908. Marx'ın ekonomik öğretileri üzerine: K. Kautsky: "*Marx'ın Ekonomik Öğretisi*" (çok sayıda Rusça yayın), *yine* Kautsky'nin: "*Tarım Sorunu*", "*Erfurt Programı*" ve çok sayıda başka broşür. Keza Bernstein'la da krştz.: "*Marx'ın Ekonomik Öğretisi*". *Kapital* c. 3 (Rusça çevirisi 1905); Gabriel Devil: "*Kapital*" ("*Kapital*"in 1. cildinin açıklaması, Rusça çevirisi, 1907). Marksistler arasındaki revizyonistlerden tarım sorununa ilişkin olarak, E. David: "*Sosyalizm ve Tarım*" (Rusça çevirisi. СПб.1902). Revizyonizm eleştirisi için bkz.: V. İlyin: "*Tarım Sorunu*", Bl. I. СПб. 1908. Yine bkz.: V. İlyin: *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*, 2. baskı СПб. 1908. Yine V. İlyin'in: "*Ekonomik İncelemeler ve Yazılar*". СПб. 1899. V. İlyin: "*Tarımda Kapitalist Gelişme Yasaları Üzerine Yeni Veriler*" I. 1917. Fransa'da tarımsal ilişkilerin en yeni verilerine, bazı sapmalarla Marx'ın düşüncelerinin uygulanması konusunda Compère-Morel: "*La question agraire et le socialisme en France*". Paris. 1912 (455 sayfa). Marx'ın ekonomik görüşlerindeki sonraki gelişmeler ve bunların ekonomik yaşamın en yeni olgularına uygulanması konusunda bkz.: Hilferding: "*Finans Kapital*". СПб. 1911. (Yazarın değer kuramı üzerine görüşlerindeki ciddi yanlışların düzelten çalışma olarak bkz.: Kautsky, "*Neue Zeit*": "*Gold, Papier und Ware*" – "*Altın, Kâğıt para ve Emtia*" – 30. I; 1912, S. 837, 886.) V. İlyin: *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*. 1917. P. Maslov'un önemli birtakım noktalarda Marksizmden saptığı yapıtı: "*Tarım Sorunu*" (2 cilt) ve "*Ulusal Ekonominin Gelişme Kuramı*" (СПб. 1910). Bu sapışlardan kimilerinin eleştirisi için bkz.: Kautsky, *Neue Zeit*, XXIX, 1, 1911, "*Maltusçuluk ve Sosyalizm*" yazısı.

Marx'ın ekonomik öğretisinin, burjuva profesörler arasında yaygın "maksimum yararlılık" kuramı açısından eleştirisine ilişkin olarak, Böhm-Bawerk: "*Zum Abschluss des Marxschen Systems*" (Brl. 1896 "*Staatswiss. Arbeiten*", Festgabe für K. Knies). Rusça çevirisi var. СПб. 1897, "*Marx'ın Kuramı ve Eleştirisi*", *yine aynı yazarın* "*Kapital und Kapitalzins*", 2. baskı İnsbr. 1900-1902, c. 2 ("*Kapital ve Kâr*". СПб. 1909). Yine bkz.: Riekes: "*Wert und Tauschwert*" (1899); Bortkiewicz: "*Wertrechnung u. Preisrechnung im Marxschen System*" (Archiv f. Sozialw., 1906-1907); Leo v. Buch: "*Über die Elemente d. Polit. Ökonomie. I. Th. Die Intensität d. Arbeit, Wert u. Preis*" (Rusça olarak da yayınlandı). Böhm Bawerk'in Marksist eleştirilerinden seçmeler: *Hilferding*: "Böhm-Bawerks Marx-Kritik" ("*Marx Studien*", Bd. I. Wien, 1904) ve *Neue Zeit*'de daha önemsiz bazı yazılar.

Marksizmin yorumlanması ve geliştirilmesinde iki ana yönelim, "revizyonist" ve radikal ("ortodoks") Marksizm sorunlarına ilişkin olarak bkz.: Ed. Bernstein: "*Sosyalizmin Öncelleri ve Sosyal-Demokrasinin Sorunları*" (Alm. Orjinali Stuttg. 1899; Rusça çevirisi "*Tarihsel Materyalizm*", СПб. 1901. "*Toplumsal Sorunlar*", M., 1901). Yine aynı yazarın şu eseriyle de krştz.: "*Sosyalizmin Tarihi ve Kuramı Üzerine Yazılar*". СПб. 1902. Buna yanıt: K. Kautsky: "*Bernstein ve Sosyal-Demokrat Program*" (Alm. Orjinali Stuttg. 1899. Rusça çevirisinin, 1905-1906 yıllarında 4 baskısı var). Fransız Marksist yazınından: Jules Guesde: "*Quatre ans de lutte des classes*", "*En garde!*", "*Question d'hier et d'aujourd'hui*" (Paris, 1911): P. Lafargue: "*Le déterminisme économique de K. Marx*" (Paris, 1909). Ant. Pannekoek: "*Zwei Tendenzen in der Arbeiter-Bewegung*".

Marx'ın sermaye birikimi kuramına ilişkin olarak yeni bir çalışma için, Rosa Luxemburg: "*Die Akkumatian des Kapitals*" ("*Neue Zeit*", 31 c., 1913, I, S.S. 831, 862). Eckstein "*Vorwärts*", 1913 ve Pannekoek'in "*Bremer Bürger-Zeitung*"daki (1913) yazıları.

Marx üzerine Rusya'dan eski kaynakça örnekleri: V. Çiçerin: "*Alman Sosyalistleri*" Bezobrazov'un "*Devlet Bilgileri Külliyatı*"nda yer alıyor, СПб. 1888, ve "*Siyasal Öğretiler Tarihi*". Bl. 5, M. 1902, s. 156. Buna Ziber'in verdiği yanıt: "*Bay Çiçerin'in Gözünden Alman Ekonomistleri*", "*Toplu Yapıtlar*", c. II, СПб. 1900. L. Slonimskiy: "*K. Marx'ın Ekonomik Öğretisi*". СПб. 1898. H. Ziber: "*Sosyal ve Ekonomik Araştırmalarıyla David Ricardo ve K. Marx*". СПб. 1885 ve "*Toplu Yapıtlar*", 2 cilt, СПб. 1900. İ. Kaufman'ın "*Kapital*" üzerine eleştirisi, "*Vestnik Yevropı*", 1872, No: 5 (Burada ilginç bir nokta var: Marx, "*Kapital*"in 2. baskısının "Sonsöz"ünde, İ. Kaufman'ın görüşlerini alıntılıyor ve diyalektik materyalist bir yönteme sahip olan bu görüşlerin doğru ve yerinde olduğunu kabul ediyor).

Rus Narodniklerinin Marksizm üzerine yazdıkları: N. K. Mihaylovskiy, "*Rus Zenginliği*", 1894, No: 10; 1895, No: 1, 2, P. Struve'nin "*Eleştirel Notlar*"ı nedeniyle yeni baskısı yapılan toplu yapıtlarda yer aldılar (СПб. 1894), K. Tulin (V. İlyin)'in Marksist bir bakış açısıyla kaleme aldığı bir inceleme: "*Ekonomik Gelişmemizin Karakteristikleri Üzerine*" (СПб. 1895, sansür tarafından yok edildi), *V. İlyin* tarafından yeniden bastırıldı: "*12 Yılın Ardından*". СПб. 1908. Yine Narodnik kaynakça olarak: V.V.: "*Bizim Yönümüz*". СПб. 1892. Yine aynı yazar: "*1870'lerden 1900'lere*". СПб. 1907. Nikolay – on: "*Ekonomimizde Gerçekleştirilen Reformlar Üzerine*". СПб. 1893. V. Çernov: "*Marksizm ve Tarım Sorunu*". СПб. 1906. Yine aynı yazar: "*Felsefi Toplumbilimsel Çalışmalar*". СПб. 1907.

Narodnikler dışında da belirtmemiz gerekenler var, örneğin: N. Karayev: "*Tarihsel Materyalizm Üzerine Eski ve Yeni Çalışmalar*". СПб. 1896. 2. baskısı 1913'te: "*Ekonomik Materyalizmin Eleştirisi*" adıyla yayınlandı. *Masarik:* "Marksizmin Felsefi ve Toplumbilimsel Temelleri". Moskova, 1900. Croce: "*Tarihsel Materyalizm ve Marksist Ekonomi*". СПб. 1902.

Marx'ın düşüncelerini doğru değerlendirebilmek için hiç kuşkusuz onun birlikte çalıştığı, yakın yoldaşı, düşüncedaşı olan F. Engels'in

yapıtlarını da çok iyi bilmek gerekir. Engels'in *bütün* yapıtlarını okuyup incelemeden Marksizm hakkında kapsayıcı, bütünsel bir fikir sahibi olabilmek mümkün değildir.

Anarşist bakış açısıyla Marx eleştirisi için bkz.: V. Çerkezov: "*Marksist Doktrin*". СПб. 1905, 2 bölüm; V. Teker: "*Kitap Yerine*". Moskova, 1907. Sendikalist Sorel: ("*Çağdaş Ekonomi Üzerine Toplumsal Yazılar*"), Moskova, 1908.

MARKSİZMİN ÜÇ KAYNAĞI VE ÜÇ BİLEŞENİ

Ежемѣсячный журналъ.

№ 3.

Мартъ.

СПБ. 1913 годъ.

Marx'ın öğretisi tüm uygar dünyada ve Marksizmi bir tür "zararlı mezhep" gibi gören tüm burjuva (resmî ve liberal) bilim çevrelerinde muazzam bir düşmanlıkla karşılanıyor. Esasen bundan başka bir tavır gösterilmesi de beklenemezdi, çünkü sınıflı toplumlarda "tarafsız" toplumsal bilim olamaz. Öyle ya da böyle, *tüm* resmî ve liberal bilim, ücretli köleliği *savunur*, Marksizm ise ücretli köleliğe karşı acımasız bir savaş açmıştır. Ücretli köleliğin olduğu bir toplumda tarafsız bilim aramak, işçi ücretlerinin artırılması için sermayenin kazancının azaltılması şeklindeki bir sorunda fabrikatörlerden tarafsızlık beklemek gibi aptallığa varan bir saflıktır.

Hepsi bu kadar da değil. Hem felsefe tarihi, hem de toplumsal bilimler tarihi tam bir açıklıkla gösteriyor ki, Marksizmin, dünya uygarlığının geliştiği büyük yolun *dışında* doğmuş kapalı ve kemikleşmiş bir öğreti olan "sekterlik"le hiçbir ilgisi yoktur. Tam tersine, Marx'ın bütün dehası tam da insanlığın ilerici düşüncesinin ortaya koymuş olduğu sorulara yanıt verebilmiş olmasındadır. Onun öğretisi, felsefe, ekonomi politik ve sosyalizmin en yüce temsilcilerinin öğretilerinin doğrudan ve dolaysız *devamı* olarak doğmuştur.

Marx'ın öğretisinin gücü sınırsızdır; bu sınırsız güç, onun doğru olmasından gelir. Öylesine dopdolu ve dosdoğru bir öğretidir ki o, hiçbir kör inançla, gericiliğin hiçbir türüyle, burjuva boyunduruğunun hiçbir savunusuyla bağdaşmayan bütünsel bir dünya görüşü sağlar insanlara. Marksizm, insanlığın XIX. yüzyıldaki en iyi yaratılarını temsil eden Alman felsefesi, İngiliz ekonomi politiği ve Fransız sosyalizminin yasal mirasçısıdır.

Marksizmin bu üç kaynağı –aynı zamanda da üç bileşeni– üzerinde kısaca duracağız.

I

Marksizmin felsefesi, *materyalizmdir*. Tüm Avrupa yeni tarihi boyunca, özellikle de XVIII. yüzyıl sonlarında her türlü Ortaçağ hırtı pırtısına karşı, hem kurumlardaki, hem de zihinlerdeki toprak köleliğine karşı Fransa'da alevlenen o son ve kesin savaşta materyalizm, doğal bilimlerin tüm öğretilerine sadık, kör inançlara, sahte sofuluğa vb. düşman biricik mantıklı, tutarlı, doğru bildiği yoldan şaşmayan felsefe oldu. Bu nedenle demokrasi düşmanları var güçleriyle materyalizmi "alaşağı etmeye", itibarsızlaştırmaya, lekelemeye çalıştılar ve dönüp dolaşıp dini savunan ya da bir şekilde dine arka çıkan felsefi idealizmin değişik biçimlerini savundular.

Marx ve Engels felsefi materyalizmi büyük bir kararlılıkla savundular ve bu temel yapıdan sapmanın büyük

bir yanlış olduğunu açıkladılar. Her ikisinin görüşleri en açık ve ayrıntılı biçimde, Engels'in, tıpkı *Komünist Manifesto* gibi her bilinçli işçinin el kitabı niteliğindeki *Ludwig Feuerbach* ve *Anti-Dühring* adlı çalışmalarında yer bulmuştur

Ama Marx XVIII. yüzyıl materyalizminde durmayıp bu felsefeyi daha da ileri taşımıştır. Materyalizmi klasik Alman felsefesinin kazanımlarıyla, özellikle de yönünü Feuerbach materyalizmine çevirmiş olan Hegelci sistemle zenginleştirmiştir. Sözünü ettiğimiz kazanımların en önemlisi *diyalektik*tir, yani en eksiksiz, en derin ve tek yanlılıktan en uzak, en özgür biçimiyle gelişmenin, ilerlemenin öğretisi; bize sonsuzca gelişen, çeşitlenen maddenin yansısını sunan insan bilgisinin göreliliğinin öğretisi. Doğal bilimlerdeki radyo, elektronlar, elementlerin dönüşümü gibi son gelişmeler, burjuva filozofların "yeniden" o eski ve çürümüş idealizmlerine dönüş öğretilerine karşın, Marx'ın diyalektik materyalizmini harika bir biçimde doğrulamış bulunmaktadır.

Marx, felsefi materyalizmi son sınırlarına dek derinleştirip geliştirmiş ve ona ilişkin bilgiyi, doğanın algılanmasından, *insan toplumu*nun algılanmasına genişletmiştir. Marx'ın *tarihsel materyalizm*i, bilimsel düşünmenin en büyük kazanımı olmuştur. Tarih ve siyaset üzerine görüşlerde o güne dek hüküm süren kaos ve keyfiliğin yerini, şaşırtıcı bilimsel bütünlükte ve düzgünlükte bir başka kuram almış ve bu kuram, üretici güçlerin gelişmesiyle bir toplumsal hayatın yerini

bir başkasının nasıl aldığını, örneğin toprak köleliği gibi bir toplumsal yapının yerini, kapitalizm gibi daha gelişmiş bir başka toplumsal yapının nasıl aldığını göstermiştir.

Nasıl insan bilinci kendinden bağımsız olarak var olan doğayı, yani gelişen, değişen maddeyi yansıtırsa, tıpkı bunun gibi *toplumsal bilinç de* (yani felsefi, dinsel, siyasal vb. farklı öğreti ve görüşler de) toplumun *ekonomik yapısını* yansıtır. Siyasal kurumlar ekonomik temeller üzerinde yükselen üstyapılardır. Örneğin biz bugün çağdaş Avrupa devletlerindeki farklı siyasal yapıların, burjuvazinin proletarya üzerindeki egemenliğini berkitmeye yaradığına tanık oluyoruz.

Marx'ın felsefesi, tüm insanlığa, özellikle de işçi sınıfına yüce bir bilgi silahı sunan, tamamlanmış felsefi materyalizmdir.

II

Ekonomik yapının, üzerinde siyasal üstyapının yükseldiği bir temel olduğunu kabul ettikten sonra Marx bütün dikkatini bu ekonomik yapıyı araştırıp öğrenmeye yöneltti. Marx'ın en önemli yapıtı olan *Kapital*, çağdaş (yani kapitalist) toplumun ekonomik yapısının araştırılmasına adanmış bir kitaptır.

Marx öncesi klasik ekonomi politik, kapitalist ülkelerin en gelişmişi olan İngiltere'de şekillenmişti. Ülkenin ekonomik yapısını inceleyen Adam Smith ve David

Ricardo *emek-değer kuramı*nın temellerini atmışlardı. Marx, onların başlattığı çalışmaları sürdürdü, onların kuramını sağlam bir temele yerleştirerek geliştirdi. Marx, her metanın değerinin, onun üretimi için harcanan toplumsal zorunlu çalışma süresiyle belirlendiğini gösterdi.

Burjuva iktisatçılarının şeyler arası ilişki (metanın metayla mübadelesi ilişkisi) gördükleri yerde, Marx, *insanlar arası ilişki*nin bulunduğunu ortaya çıkardı. Metaların mübadelesi demek, pazar aracılığıyla farklı üreticiler arasındaki ilişki demekti. *Para,* ayrı ayrı üreticilerin ekonomik hayatını kopmaz biçimde ve bir bütün halinde birleştiren bu bağın gitgide sıkılaşmasının bir ifadesiydi. *Sermaye*, bu bağın daha da gelişmesinin ifadesi, insanın iş gücünün meta olmasıydı. Ücretli işçi, toprak, fabrika ya da iş, emek araçları sahibine iş gücünü satar. İşçi, iş gününün bir bölümünü, kendisinin ve ailesinin varlığını sürdürmek için harcar (işçinin ücreti); iş gününün kalan bölümünde ise işçi her hangi bir karşılık almaksızın çalışır, bu sürede kapitalistin ve kapitalistler sınıfının kazançlarının, zenginliklerinin kaynağını oluşturan artık değer yaratır.

Artık değer öğretisi, Marx'ın ekonomi kuramının köşetaşıdır.

İşçinin emeğiyle yaratılan sermaye, küçük işletme sahiplerini batırarak ve işsizler ordusu yaratarak işçiyi ezer. Sanayide, büyük ölçekli üretimin zaferi hemen görülür, ama aynı olgu tarımda da görülür: Büyük kapitalistik

tarımsal işletmeler büyür, tarımda makine uygulaması yaygınlaşır, köylü işletmeleri parasal sermayenin ağına düşer, geri teknolojinin boyunduruğu altında gitgide gerileyen üretimin sonucu, iflastır. Tarımda küçük ölçekli üretimin düşüşünün değişik biçimleri vardır, ama düşüşün kendisi tartışılmaz gerçektir.

Sermaye, küçük ölçekli üretimi yok ederek, emekte üretkenliğin artışını ve büyük kapitalistler birliğinin tekelci konuma gelmelerini sağlar. Üretimin kendisi, giderek daha da toplumsallaşır, yüz binlerce ve milyonlarca işçi, planlı bir ekonomik yapı içinde birbirine bağlanır, ama bu kolektif çalışmanın ürününe, bir avuç kapitalist el koyar. Üretim anarşisi ve krizler artar, pazar için çılgınça bir yarış başlar, halk yığınları her gün biraz daha varlığını sürdüremez hale gelir.

Kapitalist yapı, işçilerin sermayeye olan bağlarını arttırarak, birleşmiş emeğin yüce gücünü yaratır.

Marx, kapitalizmin gelişmesini, onun henüz dölüt halinde olduğu basit takas ekonomisi aşamasından alıp, en yüksek biçimi olan büyük üretim aşamasına dek izler.

Ve eski ya da yeni bütün kapitalist ülkelerin deneyimleri, gitgide daha çok sayıda işçiye, Marx'ın bu öğretisinin ne kadar doğru olduğunu apaçık gösteriyor.

Kapitalizmin tüm dünyada kazanmış göründüğü zafer, gerçekte emeğin sermaye üzerindeki zaferinin başlangıç ezgilerinden başka bir şey değildir.

III

Feodalizm yıkılıp da yerini *"özgür"* kapitalist topluma bıraktığında, bu özgürlüğün emekçiler açısından yeni bir baskı ve sömürme sistemi olduğu hemen ortaya çıktı. Bunu hemen bu baskıyı püskürtme, protesto etme nitelikli değişik sosyalist öğretilerin doğuşu izledi. Ancak bu ilk sosyalizm, *ütopik*'ti.

Ütopik sosyalizmin gerçek çıkış yolunu gösterebilmesi mümkün değildi. Çünkü o ne kapitalizmde ücretli köleliğin içyüzünü, ne kapitalizmin gelişme yasalarını açıklayabilir, ne de yeni toplumun yaratıcısı olma yeteneğine sahip *toplumsal güc*ü bulabilirdi.

Bu arada, ardından feodalizmin, köleci düzenin yıkılmasını da getiren devrim fırtınaları Avrupa'nın her yerinde, özellikle de Fransa'da tüm gelişmelerin temelini, motor gücünü *sınıf savaşları*nın oluşturduğunu her gün biraz daha açık bir biçimde ortaya koyuyordu.

Feodallere karşı elde edilen siyasal özgürlük zaferlerinin bir teki bile dişe diş savaş dışında bir yöntemle kazanılmamıştır. Tek bir kapitalist ülkede bile, demokratik esaslara dayalı şu ya da bu ölçüdeki özgürlükler, kapitalist toplumun değişik sınıfları arasında geçen ölüm-kalım savaşı dışında bir yöntemle kazanılmamıştır.

Marx'ın dehası, dünya tarihinin verdiği dersi herkesten önce anlayıp sonuç çıkarmasında ve bunu kararlılıkla uygulamasındadır.

İnsanlar politika alanında her zaman yalanın ve kendini aldatmanın aptal kurbanı oldular ve her türlü dinsel, siyasal, toplumsal ve ahlaki sözlerin, açıklamaların, vaatlerin arkasında yatan *sınıfsal* çıkarları görmeyi öğrendikleri güne dek de öyle kalacaklar. Reformlardan ve iyileştirmelerden yana olanlar, her eski kurumun, bunlar ona ne kadar yabanıl ve çürümüş görünürse görünsün daima şu ya da bu egemen sınıftan güç aldığını anlayana dek sürekli eski düzen yanlıları tarafından afyonlanacaklardır. Bu sınıfların direncini kırabilmenin *tek bir* yolu vardır: İçinde bulunduğumuz toplumda eskiyi süpürüp yok etmek ve toplumsal konumları gereği yeniyi yaratma savaşımı verecek güçleri bilinçlendirerek örgütlemek.

Proletaryaya, bütün ezilen sınıfların bugün de içinde sürünmekte oldukları ruhsal kölelikten çıkış yolunu yalnızca Marx'ın felsefi materyalizmi göstermiştir. Kapitalizmin genel yapısı içinde proletaryanın gerçek durumunu ve konumunu bir tek Marx'ın ekonomik kuramı açıklayabilmiştir.

Amerika'dan Japonya'ya ve İsveç'ten Güney Afrika'ya kadar tüm dünyada proletaryanın bağımsız örgütleri çoğalıyor. Sınıf savaşımı içine giren proletarya daha eğitimli, daha aydın oluyor, kendini burjuva sınıfının kör inançlarından kurtarıyor; saflarını sıklaştırıyor, başarılarını ölçmeyi öğreniyor, gücünü karşı konulmaz biçimde büyütüyor, çelikleştiriyor.

Marx'ın 30. ölüm yıldönümü dolayısıyla yazılmış ve *"Aydınlık"*, 1913, Sayı 3'te V.İ. imzasıyla yayınlanmıştır.

Lenin'in Marx'ı ve Marksizmi tanıtmak üzere 1914 yılında popüler bir ansiklopedi için kaleme aldığı bu metin, Karl Marx'ın kısa yaşamöyküsünü ve Marksizmin yoğun ve anlaşılır bir özetini sunuyor. Daha sonra, Lenin'in sağlığında, kitapçık olarak da yayınlanan bu parlak özet, Marksizm okuyucuları için yol gösterici nitelikteki ayrıntılı bir kaynakça da içeriyor.

Kitapçıktaki fikirleri bütünleyen "Marksizmin Üç Kaynağı ve Üç Bileşeni" başlıklı makale, Marksizmin beslendiği kaynaklara, bu kaynaklarla kurduğu eleştirel ve sahiplenici ilişkiye açıklık getiriyor. Marksizmin, mirasçısı olduğu ama kapsayarak aştığı Alman felsefesi, İngiliz ekonomi politiği ve Fransız sosyalizmi üzerinde duruyor. Bu kılavuz kitap, Mazlum Beyhan'ın Rusça aslından yaptığı özenli çeviriyle sunuluyor.

THG
0357682
CVF

7 TL. KDV DAHİL

ISBN: 978-605-4836-42-0

Yordam Kitap